

Z-FILES

KUNST EN DE STAD

SCULPTURE INTERNATIONAL ROTTERDAM

Een uitgave van
Sculpture International Rotterdam
(SIR) en Beeldende Kunst &
Openbare Ruimte (BKOR)

75 JAAR WEDEROPBOUW

CBK Rotterdam viert
kunst en de stad
p. 4

BEELDEN TEGEN DE PUIN

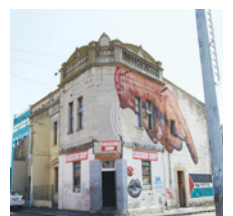
Boekbespreking
p. 17

BEELDEN OP DE SLOOP

Het dekbed in
metrostation Dijkzigt
p.20

THE CAPE OF GOOD HOPE

Street Art in Kaapstad
p. 22

VOORWOORD

Voor u ligt alweer de derde Z-Fileskrant over beeldende kunst in de publieke ruimte van Rotterdam. *Z-Files* is de overkoepelende naam voor diverse activiteiten die onze programma's BKOR en Sculpture International Rotterdam organiseren om aandacht te vestigen op de bijzondere kwaliteit en geschiedenis van de Rotterdamse publieke kunstcollectie. Naast de Z-Fileskranten zijn er lezingen, debatten, interviews en tours, over bijvoorbeeld *De Appels* van Kees Franse, *1989* van John Körmeling, het werk van Willem Oorebeek aan het Bilderberg-Parkhotel en het oeuvre van Louis van Roode. Die laatste kent u vooral van zijn monumentale glas-in-betonwerk aan de kopse kant van het gebouw Central Post naast Rotterdam Centraal.

Met deze Rotterdamse gigant uit de wederopbouwperiode zijn we bij het belangrijkste thema van deze krant: wederopbouwkunst. Het zal u niet zijn ontgaan dat Rotterdam dit jaar de stad viert. Vijfenzeventig jaar na de start van de wederopbouw wordt teruggeblikt en vooruit gekeken naar de nieuwe stad. In de wederopbouw van Rotterdam speelde beeldende kunst vanaf het begin een erg belangrijk rol. Reden genoeg voor CBK Rotterdam om met een mooi programma aan te sluiten bij de manifestatie *Rotterdam viert de stad*. De wederopbouw begon eigenlijk al kort na het bombardement in mei 1940 en ging direct gepaard met het toevoegen van kunst aan het straatbeeld. Later, in de jaren '50, werd met de komst van *De verwoeste stad* van Ossip Zakine, *Wall Relief no 1* van Henry Moore en de titelloze Naum Gabo aan de Coolsingel, de basis gelegd voor een kunstverzameling in de publieke ruimte die uit zou groeien tot een van de meest omvangrijke en bijzondere collecties ter wereld.

Alles over 75 jaar beeldende kunst in de openbare ruimte van Rotterdam werd opgetekend door Siebe Thissen in het boek *Beelden. Stadsverfraaiing in Rotterdam sinds 1940*. Deze publicatie vormt de basis voor ons programma *CBK Rotterdam viert Kunst en de Stad* met onder andere de tentoonstelling *Utopian Dreams* in TENT, die niet-gerealiseerde kunstprojecten laat zien die Rotterdam een totaal ander aanzien hadden kunnen geven. In de Rozentuin van het Museumpark komt een pop-up-tentoonstelling tot stand met beelden die tijdens de wederopbouwperiode van grote betekenis voor de stad waren. En er wordt een Z-Files XL georganiseerd over de relatie tussen de kunstwerken in de stad en de veranderende betekenis ervan voor de steeds veranderende stad. Hierover – en meer – leest u in deze derde Z-Fileskrant. Veel leesplezier!

Ove Lucas
directeur CBK Rotterdam

SCULPTURE INTERNATIONAL ROTTERDAM

MEER WETEN?

SIR doet er alles aan om de verhalen over de kunstwerken uit de collectie met zoveel mogelijk mensen te delen en onderzoek te doen naar een mogelijke rol van kunst en kunstenaars voor de stad. Door middel van rondleidingen, lezingen, het *Z-Files* programma, door nieuwtjes te delen via social media, maar vooral via de website www.sculptureinternationalrotterdam.nl die een overzicht biedt van alle beelden uit de collectie, aangevuld met essays, filmpjes en ander archiefmateriaal.

Herman Lamers, *Zebra in de nesten* (2015), Diergaardesingel © SK

ZEBRA IN DE NESTEN

Net achter het Kruisplein, aan de Diergaardesingel, ligt een klein plein, dat er tot voor kort wat verwaarloosd bij lag. Door zitplekken en stroken groen toe te voegen, kreeg het een frissere aanblik. Ook het gebouw op de hoek van de Diergaardesingel en het Kruisplein werd opgeknapt met glazen wanden. Het nieuwe plein werd bekroond met een kunstwerk dat Herman Lamers speciaal voor deze plek ontwierp: *Zebra in de nesten*. Het werk bestaat uit vier sculpturen, hoge nesten met op één nest

een zebra, die 's avonds een diffuus en zacht licht uitstralen. Ze verwijzen naar een gebeurtenis uit de tijd dat de oude Diergaarde op deze plek te vinden was. Net na het bombardement in 1940 ontsnapten er dieren uit de vroegere dierentuin, die vrij rondliepen door de buurt. Zebra's graasden aan de Diergaardesingel en een zeeleeuw was in de Westersingel terecht gekomen, zo ging het verhaal dat Lamers inspireerde tot het maken van dit sprookjesachtige werk.

INHOUD

4
**75 JAAR
WEDEROPBOUW**
CBK Rotterdam viert
kunst en de stad

7
**EEN FEESTAART
VOOR ROTTERDAM**
Een gebeurtenis uit 1970

11
KNAP STAALTJE
Gastcolumn van wethouder
Pex Langenberg

11
**DE RUÏNE
VAN DE
COOLINGEL**
Essay

14
**WANDELING
OUD & NIEUW**
Sara Wiersma deelt
haar wandelervaring

17
**BEELDEN
TEGEN DE PUIN**
Boekbespreking

20
**BEELDEN
OP DE SLOOP**
Het dekbed in
metrostation Dijkzigt

22
**THE CAPE
OF GOOD HOPE**
Street Art in Kaapstad

BKOR

MEER WETEN?

Samen met bewoners, bedrijven en instellingen initieert BKOR kunstwerken in de stad: van Ommoord tot Hoek van Holland, van Hillegersberg tot Pernis. Daarmee maken we de stad een beetje mooier en bieden we Rotterdamse kunstenaars de kans hun werk op straat aan zoveel mogelijk mensen te laten zien. Rotterdam telt zo'n achthonderd kunstwerken, die samen het verhaal van de stad vertellen: Wat betekende de slavernij voor Rotterdam? Waarom kozen de jongeren van het skatepark voor een Transformer als mascotte? Wie was de Reus van Rotterdam? Wat deed dat vogelnest aan de Weenatoren? Waarom was Coen Moulijn zo belangrijk? Ga naar www.bkor.nl

ROME'DAM

ROME'DAM ~ EEN GYZIAANS SPROOKJE

Het afgelopen jaar is Gyz La Rivière bezig geweest met het maken van een *photographic novel*. Een 288 pagina's tellende striproman over beeldende kunst in de buitenruimte van Rotterdam. Al die (voornamelijk) foto's van kunstwerken van voor en na de oorlog tot en met het heden, praten in het stripverhaal tegen de lezer en tevens met elkander. De beelden, monumenten, gevelversieringen, muurschilderingen en sporadisch een gebouw worden 'menselijk' en doen zelf een boekje open over wat 'zij' van de stad vinden. La Rivière heeft een immens aantal afbeeldingen van kunstwerken aan elkaar geregen in een stripverhaal, dat als een fors boetseerwerk tot stand is gekomen. Het is iets geheel anders dan de vele naslagwerken die er al bestaan over beelden in de buitenruimte.

Dit boek is als een enorme puzzel, waarin esthetiek, goed, slecht of tijdelijk, totaal irrelevant worden. U gaat in een soort kabelbaan een tijdreis beleven zwevend door de gehele stad. Elk kunstwerk is in het stripverhaal even goed, aangezien ze samen een ondeugend en spannend 'Gyziaans' sprookje vormen. 'Als je de stad als een sprookje ziet, dan beseft je hoe gaaf het is om daar in te leven en dat je jezelf nooit hoeft te vervelen.' Maar wat zeggen al die beelden en stadsverfraaiingen van voor de oorlog (die het overleefd hebben) en uit de wederopbouwperiode over de stad? En wat zegt recent werk vanaf halverwege de jaren zestig tot en met de dag van vandaag over ons als stadsbewoners? De verschillende kunstwerken uit alle decennia zijn (indirect) een soort reflectie of reactie op deze telkens veranderende stad. Ook al is het vaak niet eens de intentie geweest van de desbetreffende maker. Bovendien zijn er ook veel verplaatst, domweg zoekgeraakt, gestolen of vernietigd. Men krijgt door het vuistdikke boek, geheel in kleur, een brede indruk van onze weelde. Dat de Maasstad (van noord tot zuid) een grote 'rijkdom' heeft en 'dat je daarvoor niet helemaal naar Rome hoeft, als je begrijpt wat ik bedoel'. Vandaar ook de titel *Rome'dam*. De lezer zal naderhand met een nieuwe blik door de stad lopen en (in)zien hoe ontzettend veel diverse beelden 'wij' hebben. En tevens dat je daar goed voor moet zorgen. Aangezien 'rijkdom' in veel gevallen tijd nodig heeft. Zo zijn er wel drie beelden van Tom Poes in de stad en ongelofelijk veel verborgen (onbekende) 'schatten'. Het 'doodshoofdje' in de Wijdesteeg in Delfshaven bijvoorbeeld. Het boek komt, als alles meezit, in mei uit en gaat zo'n twintig euro kosten.

'Gezelligheid' voor het standbeeld van *Johan van Oldenbarnevelt* (1920) van beeldhouwers Charles van Wijk en Arend Odé / © Ed van Wijk (1956), Nederlands Fotomuseum

GABO SINGERS

Het beroemde kunstwerk uit 1957 van Naum Gabo aan de Coolsingel werd destijds als bouwkundig element horend bij het gebouw van de Bijenkorf ontwikkeld. De sculptuur is niet in het bezit van de stad waardoor deze geen regie heeft op het onderhoud ervan. Gemeente en eigenaar van de sculptuur zijn voortdurend in onderhandeling, en een gedetailleerd plan voor restauratie ligt klaar. Sculpture International Rotterdam zit niet aan de onderhandelingsstafel, maar voelt zich verantwoordelijk voor dit wereldberoemde werk, dat op de werelderfgoedlijst staat en vestigt voortdurend de aandacht op de Naum Gabo. Onder andere door een wekelijkse muzikale lofzang op de sculptuur. De lijst van Gabo Singers tot nu toe: van jongerskoor, blazerskwartet, straatzangers en harpiste tot Convoi Exceptionelle. Weer elke vrijdagmiddag van half zes tot zes uur aan de voet van Naum Gabo!

Hans Citroen (r), T.G. Masaryk en Rotterdam (2015), Geldersekaade © MD

WERELD GESCHIEDENIS MADE IN ROTTERDAM

Kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), bezocht de Tsjechische filosoof en politicus T.G. Masaryk Rotterdam. In het diepste geheim ontmoette hij de Britse historicus en publicist Robert W. Seton-Watson in Hotel Weimar aan de Spaansekade bij de Oude Haven. Daar bespraken zij Masaryks visie op het onrustige Midden-Europa en de gevolgen die een nederlaag van Duitsland en Oostenrijk-Hongarije voor Europa zou hebben. Tijdens deze geheime ontmoeting schetste Masaryk voorzichtig de eerste contouren van een nieuwe staat: Tsjechoslowakije. Nog tijdens de oorlog wist hij internationale steun voor deze nieuwe staat te mobiliseren met als gevolg dat hij na afloop van de Eerste Wereldoorlog de eerste president werd van de republiek Tsjechoslowakije. Precies tegenover de plek waar Masaryk zijn plan besprak is eind 2015 aan de Geldersekaade een monument geplaatst dat aan deze bijzondere gebeurtenis herinnert. Het bevat onder andere een kijker naar de overkant: als je er doorheen kijkt zie je het in de Tweede Wereldoorlog gebombardeerde Hotel Weimar - op zijn oorspronkelijke plek, in zijn oude glorie hersteld. Beeldend kunstenaar Hans Citroen maakte het monument waarvoor hij verschillende onderdelen in Nederland en Tsjechië liet vervaardigen.

OPBOUWERKERS

Na het bombardement zaten de Rotterdammers niet stil. Er werd puin geruimd en er werden nieuwe panden gebouwd. Ook de Rotterdamse kunstenaars werkten door: de twee Opbouwwerkers werden nog tijdens de oorlog in 1941 gemaakt door Koos van Vlijmen, en werden geplaatst bij de noodwinkels voor het Postkantoor op de Coolsingel. De Opbouwwerkers zijn twee staande ambachtslieden; één met een hamer in de hand en één met een zaag en nijptang. Met hun gereedschap zien ze eruit als trotse, stevige werklui. Het cement van de beelden is glad afgestroken en grijs/wit geverfd. De sculpturen staan symbool voor het opbouwen van de stad na het bombardement op Rotterdam en vertegenwoordigen daarmee het Rotterdamse 'arbeidersethos'. In 1956 zijn de beelden verplaatst naar een winkelcentrum in Pendrecht. © LS

COLOFON

Z-Files, Kunst en de Stad is een uitgave van BKOR (Beeldende Kunst en Openbare Ruimte) en Sculpture International Rotterdam (SIR), programma's van CBK Rotterdam

Hoofdredactie:
Dees Linders, Siebe Thissen

Eindredactie:
Xandra Nibbeling, Nienke Post,
Josine Sibum Siderius

Beeldredactie:
Nienke Post, Sannetje van Haarst

Fotografie:
Aad Hoogendoorn (AH), Bob Goedewaagen (BG), Debra Roets (DR), Ernst Moritz (EM), Jannes Linders (JL), Korrie Besems (KB), Max Dereta (MD), Lotte Stekelenburg (LS), Otto Snoek (OS), Pieter Vandermeer (PV), Rosanne Dubbeld (RD), Toni Burgering (TB), Salah Kilic (SK)

Vormgeving:
75B

Oplage:
20.000 exemplaren

Disclaimer:
Getracht is alle rechthebbenden van de gebruikte afbeeldingen te achterhalen. Zij die menen alsnog aanspraak te kunnen maken op zekere rechten, worden verzocht contact op te nemen met CBK Rotterdam.

Redactieadres:
CBK Rotterdam
Eendrachtssstraat 10
3012 XL Rotterdam

sculptureinternationalrotterdam.nl/bkor.nl

75 JAAR WEDEROPBOUW

CBK ROTTERDAM VIERT KUNST EN DE STAD

In 2016 viert Rotterdam 75 jaar wederopbouw met een culturele manifestatie. 'Rotterdam viert de stad' is het motto, waarmee zowel de stad van nu wordt gevierd als vooruit wordt gekeken. CBK Rotterdam sluit hierop aan met een feestelijk en verdiepend programma. BKOR, Sculpture International Rotterdam (SIR) en TENT slaan hiervoor de handen ineen met een drieluik van een tentoonstelling, een tijdelijk beeldenpark en een Z-Files XL. De inspiratie voor deze drieluik werd gevonden in het nieuwe Rotterdam-boek *Beelden. Stadsverfraaiing in Rotterdam sinds 1940*, dat dit voorjaar wordt gepresenteerd. De drieluik wordt omlijst met onder andere rondleidingen, *Mapping Rotterdam* (tijdens Motel Mozaïque) en een wandelroute.

Wie van beeldende kunst wil genieten, kan dat doen door vanuit Rotterdam Centraal een willekeurige richting in te slaan. Overal is kunst.

Van het opbouwen van de stad, met optimistische wand-plastieken en (moraliserende) monumenten, kwam de kunst via een kritisch commentaar op de verrijzende grauwbouw en vele licht spottende kunstwerken uit bij een hausse aan grote kunstwerken van de laatste jaren. Arno Coenen en Iris Roskam's plafond in de Markthal, de globes van Eliasson op het Stationsplein, het depotgebouw van Museum Boijmans Van Beuningen, de Luchtsingel van architectenbureau ZUS: zouden al die oversized gebaren er ook zo brutaal hebben uitgezien als die geschiedenis van groots denken niet zo geworteld was in de stad? Dat grootse, optimistische denken is een rode draad in het voorjaarsprogramma van CBK Rotterdam. De wederopbouwviering van Rotterdam Festivals komt op een welkom moment: de stad voert sinds kort alle hippe lijstjes aan, het staat vol veelbesproken nieuwe architectuur, en in de stad worden steeds meer toeristen gesignaleerd. Rotterdam heeft kortom de wind in de zeilen, maar waar varen we heen? En wat is het voor stad die we vieren?

UTOPIAN DREAMS

Wim Gijzen, fotomontage Schouwburgplein C'70 (1969)
Collectie Museum Boijmans Van Beuningen © Studio Tromp Rotterdam

In de loop van de jaren blijkt Rotterdam steeds opnieuw te fungeren als aanjager voor grootse plannen en ideeën van kunstenaars, creatieve plannen gericht op een betere toekomst voor Rotterdam. Samen met verzamelaar, curator en kunstkenner Reyn van der Lugt brengt TENT een aantal van die plannen over Rotterdam bij elkaar in de tentoonstelling *Utopian Dreams*.

22/04/16 – 10/07/16
TENT, Witte de Withstraat 50

BOEK: BEELDEN STADSVERFRAAIING IN ROTTERDAM SINDS 1940

Ter inspiratie grijpt CBK Rotterdam terug naar het nulpunt, 14 mei 1940. Algemeen bekend begon die maand al de wederopbouw, waarin behalve architectuur ook kunst een grote rol had. Welke rol dat was, beschrijft Siebe Thissen uitvoerig in zijn boek *Beelden. Stadsverfraaiing in Rotterdam sinds 1940* over de beelden in de stad. Dat verschijnt in het voorjaar en vormt één van de inhoudelijke onderleggers van de festivalactiviteiten dit voorjaar van BKOR, SIR en TENT. Tal van beeldhouwwerken uit de eerste oorlogsjaren zijn nog terug te vinden in de historisch gevormde beeldende kunstcollectie van Rotterdam. Het waren aanvankelijk vooral figuratieve sculpturen waarin de menselijke figuur centraal stond. De beelden riepen herkenning op bij de stadsgenoten. Exemplarisch zijn beelden als *De architect*, *De steenhouwer* en *De opbouwwerkers* (alle gemaakt in 1940, voor de Coolsingel). Rotterdammers leefden tussen de kapotte stadsdelen en in elk kunstwerk herdacht men niet alleen de oorlog, maar werd ook de wederopbouw al gevierd. De genoemde beelden zijn verdwenen of in de vergetelheid geraakt.

Rotterdamers leefden tussen de kapotte stadsdelen en in elk kunstwerk herdacht men niet alleen de oorlog, maar werd ook de wederopbouw al gevierd.

Maar er kwamen nieuwe beelden. Beelden die emoties wilden uitdrukken met betrekking tot het bombardement en het verlies van de stad; beelden die hoop, veerkracht en toekomstverlangen symboliseerden; maar ook beelden die commentaar gaven op de stadsvernieuwing, op ontwikkelingen in de samenleving. Tot 1960 verfraaide vooral het bedrijfsleven de stad met kunstwerken. Daaronder bevonden zich juweeltjes, zoals *De verwoeste stad* van Zadkine, de sculptuur van Naum Gabo voor de Bijenkorf aan de Coolsingel en *Wall Relief no. 1* aan het Weena. Daarna nam de gemeente het stokje over om deze trots van de stad voort te zetten, mede dankzij een procentateregeling voor beeldende kunst, waarbij één procent

POP-UP BEELDENPARK

Overal in Rotterdam kom je wederopbouwkunst tegen. En wanneer zo'n werk bij jou om de hoek staat, sluit je het vroeg of laat in je hart. In de zomer van 2016 wordt kunst vanaf de wederopbouw uit de hele stad verzameld en bij elkaar gebracht in het centrum van de stad om samen het verhaal te vertellen van de veranderende stad.

juni - oktober 2016
Rozentuin, Museumpark

Jan van Munster, *IK* (1995), station Blaak © TB

BEELDEN. STADSVERFRAAIING IN ROTTERDAM SINDS 1940

Siebe Thissen (hoofd BKOR) schreef een nieuw boek over de wederopbouw in Rotterdam en de rol die de kunst daar in speelde. Het boek geeft een uitgebreide geschiedenis van kunst in de openbare ruimte van Rotterdam, en dan vooral vanuit het perspectief van de kunstenaar die invloed wil uitoefenen op de (wederop)bouw, het aanzicht en de uitstraling van de stad. Thissen beschrijft de reuring, acties, ambities en successen die de relatie van de kunst met de stad hebben bepaald.

Boekpresentatie voorjaar 2016

van de bouwkosten van gemeentelijke gebouwen aan kunst kon worden besteed. Aan die regeling kwam in 2005 weliswaar een eind, maar het boek *Beelden. Stadsverfraaiing in Rotterdam sinds 1940* laat zien dat markt en overheid bleven investeren in nieuwe kunstwerken op straat. Dankzij het bombardement en de wederopbouw bouwde Rotterdam aan een traditie die zijn weerga in Nederland niet kent: het plaatsen van kwaliteitssculptuur op straat. Die traditie wordt nu vastgelegd in een boek.

Utopia Groep, *Ponton 010* (1980) © Peter de Winter

TENTOONSTELLING: UTOPISCH DROMEN IN ROTTERDAM

TENT, dat doorgaans juist de nieuwste kunst laat zien, duikt met *Utopian Dreams* het verleden in. De tentoonstelling onderzoekt de Rotterdamse traditie van het vooruitdenken, het andersdenken over de grote stad, door stil te staan bij spraakmakende toekomstdromen uit het verleden. *Utopian Dreams* wordt mede samengesteld door curator Reyn van der Lugt, die zelf de afgelopen decennia meewerkte aan het op de kaart zetten van Rotterdam als kunst- en architectuurstad. Hij werkte voor de Rotterdamse Kunststichting, was directeur van kunstfestival Rotterdam '88 en het NAI. Overal waar hij werkte, nodigde hij kunstenaars uit om bijvoorbeeld mee te denken over straten, bruggen en pleinen. Kunstenaars deden radicale voorstellen voor de stad, en dat vond de stad oké. Toen Rem Koolhaas nog kantoor hield nabij de Willemsbrug, lanceerde hij het plan om hier een tunnel te maken en de brug zelf rechtop te zetten als een Tatlintoren. Op papier kan alles. Vooral de jaren zeventig waren een tijd van veel oproer in de kunsten. In 1969 deden kunstenaars voorstellen om het Schouwburgplein helemaal anders in te richten, met bijdragen van Wim Gijzen, Panamarenko, Marcel Broodthaers en Carel Visser. Toni Burgering wilde op het Schouwburgplein een raket van 100 meter hoog plaatsen. Wim Gijzen droomde van het Schouwburgplein als een koeweide. Zijn fotomontage stond in 2011 ineens in NRC Next alsof het echt zo was geweest. Het bleef bij voorstellen op papier. Onwaarschijnlijk surreëel was ook Ponton 010 uit 1980 van nota bene de groep Utopia: een tribune, dit maal gelegen in de Maas, heen en weer varende om de veranderende stad vanuit dynamisch perspectief te aanschouwen. Ook godsonmogelijk. Ware het niet dat het ponton toch tien keer gevaren heeft. Meer succes had Joep van Lieshout. In het Rotterdamse culturele hoofdstadjaar 2001 opende hij AVL Ville, de legendarische anarchistische vrijstaat in het hart van de Rotterdamse haven, die een jaar lang bestond. In *Utopian Dreams* wordt Rotterdam opgevoerd als bakermat van vele vormen van utopisch denken. En de geschiedenis daarvan wordt doorgetrokken tot in het nu, door in de tentoonstelling ook nieuw werk van een aantal jonge kunstenaars op te nemen. Wat zijn nu de dromen voor de toekomst van Rotterdam?

TENT, dat doorgaans juist de nieuwste kunst laat zien, duikt met Utopian Dreams het verleden in.

Mark Manders, zonder titel (2001), Kruisplein © PV

Z-FILES XL

In samenwerking met LAPS organiseren Sculpture International Rotterdam en BKOR een driedaags evenement over kunstwerken in het Rotterdamse straatbeeld. Bekende en minder bekende Rotterdammers brengen een ode aan 'hun' werk en er worden verschillende films getoond over de Rotterdamse kunstcollectie. Met sprekers uit binnen- en buitenland.

Ga naar www.sculptureinternationalrotterdam.nl voor meer informatie.

Gust Romijn, *Schietschip* (1967), Linker Veerdam © BG

Giuseppe Penone, *Elevazione* (2001), Westersingel © KB

Pablo Picasso & Carl Nesjar, *Sylvette* (1970), Westersingel © JL

Z-FILES XL - BEELDEN VAN ROTTERDAM

Wie van beeldende kunst wil genieten, kan dat doen door vanuit Rotterdam Centraal een willekeurige richting in te slaan. Overal is kunst. BKOR bracht kunstwerken in de openbare ruimte onlangs in kaart met behulp van een Schouwcommissie. Met criteria, getoetst aan landelijke museale eisen en het lokale belang, bestudeerde een groep experts ruim 700 beelden. Van alle werken is de staat en locatie geanalyseerd, het eigenaarschap is in beeld gebracht, bronnen over de ontstaansgeschiedenis, en hun ontvangst in het verleden erbij gezocht. BKOR en SIR onderzoeken voortdurend nieuwe mogelijkheden en ontwikkelingen in de stad op het gebied van kunst in de openbare ruimte. De resultaten daarvan zijn aanleiding voor Z-Files XL. Meerdere malen per jaar organiseren SIR en BKOR Z-Filesavonden en komend voorjaar brengen zij een XL-versie van het programma. In samenwerking met het Lectoraat Art & Public Space (LAPS) wordt een editie georganiseerd waar kunstwerken uit het Rotterdamse straatbeeld de hoofdrolspelers zijn. Veel aandacht gaat daarbij uit naar drie topstukken uit de periode van de wederopbouw: *De verwoeste stad* van Ossip Zadkine, zonder titel van Naum Gabo en *Wall Relief no. 1* van Henry Moore. Aan 'kleinere' werken wordt door bekende Rotterdammers een ode gebracht. De film *Gaten in de muur* van architect Jan Dirk Schouten zal in première gaan: een documentaire over de innige relatie tussen architectuur en kunst gedurende de Rotterdamse wederopbouwperiode. Daarnaast is een spannende compilatie te zien van tal van filmpjes van opbouw, afbraak, plaatsing en verplaatsing van kunstwerken. Z-Files XL wordt afgesloten met een zestal excursies.

MAPPING ROTTERDAM

In het weekend van Motel Mosaic worden er twee wederopbouwkunstwerken op een bijzondere manier belicht: *De Betekenaar* is een mobiel object van Hugo Vrijdag dat hij gebruikt om met een laser een fascinerende lijnenanimatie te projecteren. Voor *Mapping Rotterdam* ontwikkelde hij een projectie voor het wederopbouwmonument de *Nieuwe Delftse Poort* (1995) van Cor Kraat aan de Haagse Veer. *De Vogels* is een werk van Jan Bezemer, dat van 1960 tot 2012 het Spinozagebouw op de hoek van de Coolsingel sierde. Het werk is inmiddels verdwenen maar wordt in dit weekend door een *video mapping* project van Afterlight weer tot leven gewekt en is zichtbaar vanaf de Luchtsingel.

7-9 april 2016
Luchtsingel, achterzijde Hofplein 19

LAAT JE LEIDEN LANGS NAOORLOGSE KUNST EN ARCHITECTUUR

Het Rotterdamse stadscentrum is rijk aan wederopbouwarchitectuur en –kunst, zoals bijvoorbeeld de muur van Henry Moore, *De verwoeste stad* van Zadkine en de sculptuur van Naum Gabo voor de Bijenkorf. Er zijn nog veel meer kunstwerken te ontdekken – op straat en geïntegreerd in de architectuur – die werden gemaakt tijdens de wederopbouw van Rotterdam. BKOR en SIR maakten daarom met OMI Rotterdam een routekaart om deze geschiedenis nog zichtbaarder te maken. De kaart is verkrijgbaar bij OMI (Office for Metropolitan Information).

www.urbanguides.nl

POP-UP BEELDENPARK

Beelden volop in Rotterdam. Steeds vaker worden beelden verplaatst, omdat de stadsontwikkeling nu eenmaal ruimte nodig heeft. SIR en BKOR hebben Studio Makkink & Bey gevraagd hun licht te laten schijnen over de grootse diversiteit van kunstwerken in Rotterdam, die niet alleen steeds vaker op de loop gaan, maar die ook steeds vaker al dan niet impliciet gaan over ontworteling en onthechting. Nog sterker, diverse kunstsociologen filosoferen erover dat juist kunst in de publieke ruimte zou kunnen en moeten gaan over het hedendaagse gevoel van ontworteling en ontheemding, van geen thuis hebben. SIR en BKOR transformeren samen met Makkink & Bey de Rozentuin in het Museumpark tot een tijdelijk beeldenpark waar ongeveer 15 kunstwerken uit alle windstreken van Rotterdam een plek krijgen. Het is een toevallige greep natuurlijk, want lang niet alle kunstwerken kunnen zomaar opgepakt worden. Ze worden tijdelijk 'geleend' uit de buurten en wijken waar ze zich bevinden en worden bij elkaar geplaatst. Even worden ze uit hun con-

Beelden volop in Rotterdam, steeds vaker worden beelden verplaatst.

text gehaald, 'ontworteld', om in een heel andere ruimte en met een ander publiek met elkaar en de stad 'in gesprek te gaan' over Rotterdams verleden, heden en toekomst. Ook de kunstwerken die zich in een straal van een kilometer rondom het plein bevinden (zoals *Sylvette* van Picasso en Nesjar voor Museum Boijmans Van Beuningen), *Elevazione* van Giuseppe Penone aan de Westersingel en het beeld van Auke de Vries in het water voor Het Nieuwe Instituut, worden in het verhaal meegenomen. De lege plekken die achterblijven nadat een beeld tijdelijk is verwijderd, krijgen ook alle aandacht van Makkink & Bey. Witte markeringen en tekst geven aan dat het beeld tijdelijk is opgenomen in het ontwortelde beeldenpark. In het park zelf volgt een programma met lezingen, concerten, films en eten uit allerlei windstreken. En, *last but not least*, wordt het een nieuwe bijzondere verblijfplek met een bonte verzameling aan Rotterdams straatmeubilair.

Chris Elffers, *Vruchtbeginsel* (1970), Hammarskjöldplaats © TB

Het verleden achtervolgt de toekomst in Rotterdam, maar wordt met sjeu opgepakt.

LANGS DE MONUMENTALE COOLSINGEL

Elmgreen & Dragset, *It's never too late to say sorry* (2011), Coolsingel © JL

In de rondleiding *De Coolsingel als Monument* leidt architectuurgids Marly Weemen je in 1,5 uur langs de kunstwerken, monumenten, steenreliëfs en ornamenten van de Coolsingel. Zo ontdek je nooit eerder opgemerkte kunst, hoor je het verhaal achter de klassiekers, en leer je meer over de geschiedenis en toekomst van deze bijzondere boulevard.

Voor data en reserveringen ga je naar
www.sculptureinternationalrotterdam.nl

TERUG- EN VOORUIT KIJKEN

Het wederopbouwprogramma van CBK Rotterdam kijkt terug naar het verleden, het nu, maar ook naar morgen. Hoe kunnen we de stad van nu, en van straks, duiden en vormen? Het verleden achtervolgt de toekomst in Rotterdam, maar wordt met sjeu opgepakt. Het is een verleden waarin wilde, grote en vaak onhaalbare toekomstdromen energie gaven aan de stad. Zadkine, Moore en Gabo getuigen van die energie, maar ook de nooit gerealiseerde koeweide, de varende tribune in de Maas en Tatlintoren.

KUNST EN POËZIE-ROUTE

Midden door Rotterdam loopt een ketting van beelden, die samen het verhaal van de wederopbouw vertellen. In de Kunst en Poëzie-route komt dit verhaal tot leven. Laat je meenemen langs de beelden door de Rotterdamse kunstenaar Gyz la Rivière en stadsdichter Hester Knibbe en luister naar de gedichten die verschillende dichters speciaal voor de kunstwerken hebben gemaakt. De nieuwe Kunst en Poëzie-route wordt op 7 april gelanceerd en is beschikbaar via de Rotterdam Routes-app. De route neemt je mee langs de kunstwerken en gebouwen die werden gemaakt tijdens de wederopbouw van Rotterdam.

www.rotterdamviertdestad.nl

EEN FEESTTAART VOOR ROTTERDAM

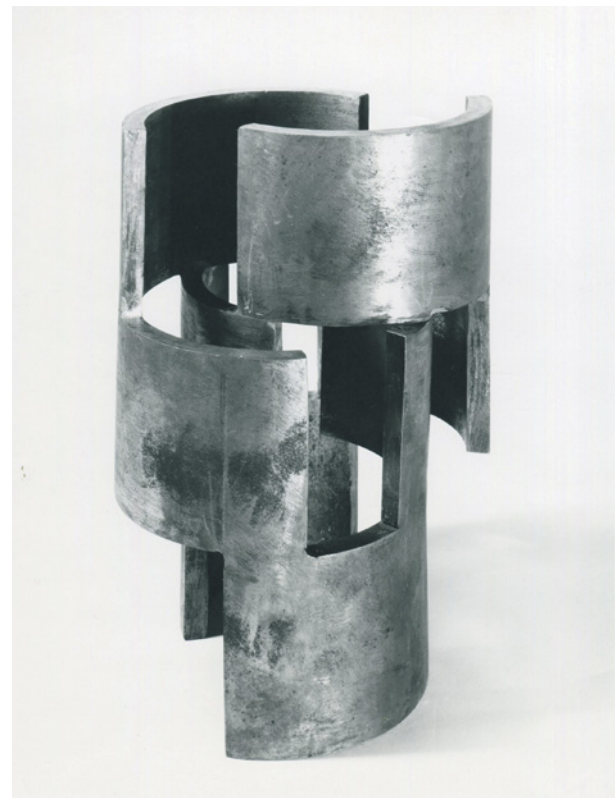
EEN GEBEURTENIS UIT 1970

Beelden. Stadsverfraaiing in Rotterdam sinds 1940 is de titel van een nieuw boek, geschreven door Siebe Thissen, dat handelt over de wederopbouw in Rotterdam en de rol die de beeldende kunst daar in speelde. Het boek geeft een geschiedenis – van 1940 tot nu – van kunst in de openbare ruimte van Rotterdam, en dan vooral vanuit het perspectief van de kunstenaar die invloed wil uitoefenen op de (wederop)bouw, het aanzicht en de uitstraling van de stad. Thissen beschrijft uitgebreid de reuring, acties, ambities en successen die uiteindelijk de relatie van de kunst met de stad hebben bepaald. In deze Z-Files krant leest u een *sneak preview* van een paragraaf uit hoofdstuk 7: Groeten uit Rotterdam.

CULTUUR VAN 'DOE 'T ZELVERS'

In 1970 had de Amsterdamse kunstenaar André Volten een bijzondere bijdrage aan de Rotterdamse beeldencollectie geleverd. In het kader van de stadsmanifestatie C70 ontwierp hij een *Communicatiezuil*: een 8 meter hoge, holle, stalen cilinder, opgebouwd uit drie delen, en beschilderd met een roestbruine menie. De zuil werd pal voor het Centraal Station geplaatst en getuigde van een nieuwe kijk op de stad. Volten had een vrijsplaats gecreëerd, waar bewoners, beatbandjes, actiegroepen en culturele instellingen zonder vergunning pamfletten, muurkranten, affiches en graffiti-logos konden achterlaten. Het kunstwerk bekrachtigde ontwikkelingen die zich meester hadden gemaakt van de binnenstad: het veelal clandestiene tekenen, kalken en plakken. De *Communicatiezuil* was het eerste officiële medium voor deze cultuur van 'doe 't zelvres'. Nieuwe technologische vondsten, waaronder de viltstift, de spuitbus, de stencilmachine en de zeefdruk, maakten het mogelijk de stad ongevraagd te voorzien van boodschappen, teksten, tekens en afbeeldingen.

Om recht te doen aan het brede palet van openbare uitingen had Volten zijn schepping opgebouwd uit drie verdiepingen: "Onder mag alles worden opgeschreven, desnoods tegen burgemeester Thomassen. Ik heb ook gedacht aan alle mogelijke popgroepen en de werkende jeugd die iets bekend wil maken." Het middendeel was bestemd voor culturele programmering, bijvoorbeeld aankondigingen van tentoonstellingen in Museum Boijmans Van Beuningen of evenementen in de Doelen. De top had hij bestemd voor lokaal voetbalnieuws, "zodat iedereen kan zien welke wedstrijden gespeeld worden".

André Volten, maquette voor 'Voorstel': de *Communicatiezuil* (1970) © BKOR

Voor de binnenzijde van de zuil had Volten zijn hoop gevestigd op mooie fotografie. Kunstenaars en schrijvers waren gefascineerd door het beschrijven en beplakken van muren. Die aandacht was overgewaaid uit Parijs, waar studenten, kunstenaars en activisten de straat en de muur als massamedium hadden ontdekt.

Maar hoe hip de sculptuur ook was, aan het kunstwerk lag een rel van formaat ten grondslag.

EEN VOORSTEL

Bezien tegen deze achtergrond was ook de *Communicatiezuil* voor het Centraal Station een echte hedendaagse sculptuur die intervenieerde in een actuele stedelijke dynamiek. In het kader van de manifestatie *Communicatie 1970* (C70) was de zuil gefinancierd door het Bouwcentrum en gebouwd door bouwbedrijven als Van Eesteren, Braat en Molyn. Maar hoe hip de sculptuur ook was, aan het kunstwerk lag een rel van formaat ten grondslag. Lieten kunstenaars zich tijdens eerdere stadsevenementen als *Ahoy 1950* en *E55* nog braaf een plek aanwijzen waar ze hun kunsten mochten vertonen, aan de vooravond van C70 eisten ze een autonome rol in de stad. Die eis werd gehonoreerd door Anton Fibbe. De directeur van C70 droomde van "fleurige kleinschalige beweging in de binnenstad" en vond dat de kunst daarbij niet mocht ontbreken. Vervolgens haalde de organisatie Ton Frenken binnen. Deze jurist en kunstenaar had zijn sporen in 1967 verdiend als organisator van een zeer succesvolle tentoonstelling over Jeroen Bosch in het Centraal Noord-Brabants Museum te Den Bosch. Frenken werd 200.000 gulden ter beschikking gesteld en de organisatie hoopte dat hij sponsors zou weten te werven voor een grote kunstmanifestatie tijdens C70.

Kunstenaars eisten een autonome rol in de stad.

Frenken noemde zijn manifestatie in wording *Voorstel* en nodigde 28 Nederlandse en Belgische kunstenaars uit een ontwerp te maken voor het Schouwburgplein. Onder de deelnemers bevonden zich Marinus Boezem, Jan Dibbets, André Volten, Panamarenko, Marcel Broodthaers, Peter Struycken, Bob Bonies en Carel Visser, maar ook lokale vedetten, zoals Woody van Amen, Wim Gijzen en Toni Burgering. Omdat noties als 'inspraak' en 'democratisering' hoog in het vaandel van het stadsbestuur en de directie van C70 stonden, zou het Rotterdamse publiek een keuze moeten maken uit het beste voorstel voor het plein. De kunstenaars togen voortvarend aan het werk,

maakten schetsvoorstellen en vervolgens maquettes. Op een enkel aardig stedenbouwkundig voorstel na trokken veel inzendingen echter een zware wissel op het bevattingsvermogen van het publiek. Marinus Boezem bepleitte “een zeer grote baal poetskatoen” midden op het plein. Toni Burgering kwam met een schets waarop een 112 meter hoge Saturnus-raket was getekend. Wim Gijzen wilde een ‘koeweide’ met sloten en echte, grazende koeien. Anderen droomden van een 25 meter hoge keukentrap, een vrolijke reeks opblaasbare sculpturen, of zelfs een voetbalveld, voorzien van luidsprekers, zodat “iedere dag, op een aangekondigd tijdstip, twee keer drie kwartier de geluiden van een voetbalwedstrijd hoorbaar zijn in de stad”.

EEN VOLSLAGEN GEBREK AAN WERKELIJKHEIDSZIN

Frenken schrok van het resultaat. Hoe moest hij in godsnaam het bedrijfsleven interesseren voor een baal katoen of een koeweide? Op zijn eerste ronde langs potentiële sponsors kreeg hij al nul op rekest, omdat hij nog geen concrete voorstellen kon laten zien. Ook nadat hij de maquettes en tekeningen had laten zien, bleef sponsoring uit. Bijna zonder uitzondering werden de werken door het bedrijfsleven beoordeeld als onrealistisch, onuitvoerbaar en te kostbaar. Die opvatting werd gedeeld door de verantwoordelijke wethouder van Kunstzaken, Jan van der Ploeg. Volgens hem getuigden de voorstellen van “een volslagen gebrek aan werkelijkheidszin”. Een alternatief plan van de kunstenaars Woody van Amen, Jan van Munster en Ian Pieters was ook door gebrek aan draagvlak

Op een enkel aardig stedenbouwkundig voorstel na trokken veel inzendingen echter een zware wissel op het bevattingsvermogen van het publiek.

gesneuveld. Ze wilden “een reusachtige taart op het Schouwburgplein plaatsen, waarin alle deelnemende Rotterdamse kunstenaars hun werk konden doen”. De organisatie schrok terug voor de bouwkosten, die op 2 miljoen gulden werden geraamd. Maar volgens Van Amen “vonden ze er gewoon geen ene reet aan. Ze wilden mooie beelden op het plein en wij kwamen met een feesttaart!”. Ondertussen sleepte de rel zich voort. Frenken liet de kunstenaars weten dat de geplande manifestatie *Voorstel* louter zou bestaan uit het tentoonstellen van maquettes, want “we hadden kunstenaars immers gevraagd hun gedachten te laten gaan over een versiering van het Schouwburgplein”; het was “nooit de bedoeling dat beeldend kunstenaars een definitief werk zouden leveren”. De betrokken kunstenaars reageerden furieus en voelden zich belazerd. Achttien van hen, onder wie alle Rotterdammers, trokken zich per omgaande terug uit de onderneming. Ook verboden ze de organisatie hun maquettes tentoon te stellen en een catalogus over hun werk te publiceren. Onder grote druk trokken de auteurs van de geplande catalogus zich terug.

HET DOEK VALT

Georganiseerd als actiegroep voerden de Rotterdammers de druk op Frenken en C70 op. Van het werkbudget van twee ton zou Frenken de helft al hebben gespenseerd aan voorbereidingen en dienstreizen. *Voorstel* was een regelrechte aanfluiting geworden, vonden de actievoerders, een belediging voor de kunst en de kunstenaars. Een groep van dertig inderhaast opgetrommelde kunstenaars riep Frenken, Fibbe en het Werkc comité Kunst van C70 op 15 februari 1970 ter verantwoording in de Hamletzaal van het Rijnhotel. Adriaan van der Staay, directeur van de Rotterdamse Kunststichting, probeerde nog te bemiddelen en beloofde de kunstenaars het bedrag weer aan te zuiveren tot twee ton. De kunstenaars wimpelden

Chileense Zuil met een schildering van de Brigada Luis Corvalán op het Stationsplein (1975). Op de achtergrond de door striptekenaar Martin Lodewijk beschilderde tram, uit: Siebe Thissen, *Mooi van ver. Muurschilderingen in Rotterdam* (2007)

het gebaar echter af. Nadat Piet Sanders van het Werkcomité had opgemerkt dat “als de Rotterdammers eruit gaan, de lol er voor ons af is”, viel niet alleen het doek voor *Voorstel*, maar ook voor Frenken. Hij werd per direct ontslagen. Als reden werd zijn gebrekkig vermogen tot communiceren opgegeven. “Man, ik heb toch gemerkt dat je je mond steeds voorbij praat”, mopperde een geërgerde Fibbe tijdens de vergadering tegen zijn kunstcoördinator.

De organisatie schrok terug voor de bouwkosten, die op 2 miljoen gulden werden geraamd. Maar volgens Van Amen “vonden ze er gewoon geen ene reet aan”.

Frenken vond dat hij ten onrechte was geslachtofferd: “Ik ben toch niet alleen aangenomen om het bedrijfsleven te benaderen? Nou, dit is Rotterdam, hoor”, zei hij bij het verlaten van de vergadering. Napratend met een groepje kunstenaars meldde de directeur van C70 dat hij andere verwachtingen van de hele onderneming had gehad. Hij was nu eenmaal een man van het bedrijfsleven: “Als ik ergens kom om 50.000 gulden, dan zeggen ze: Wat ga je daar mee doen? Wát! Weet je dat nog niet? Maar als ik zou zeggen: hier heb je een wielerronde, kost 50.000 gulden, dan zeggen ze: Oké. Nou, datzelfde geldt toch ook voor de kunst?”.

...als lastig bekend staande plaatselijke kunstenaars, die geen ja en amen zeggen op allerlei voorstellen...

De dagbladen voerden andere redenen voor het conflict op. Frenken zou zich onvoldoende hebben gerealiseerd dat hij in Rotterdam te maken kreeg “met de als lastig

bekend staande plaatselijke kunstenaars, die geen ja en amen zeggen op allerlei voorstellen”, aldus *De Telegraaf*. Leuk hoor, zo'n succesvolle tentoonstelling over Jeroen Bosch, vervolgde de krant, “maar levende kunstenaars eisen inspraak, medezeggenschap, beslissingsrecht, weet je wel”. De Rotterdamse wethouder Van der Ploeg legde de verantwoordelijkheid voor het falen van de manifestatie bij de kunstenaars zelf. Terwijl kunstenaars de mond vol hadden over inspraak en democratie hadden ze aangestuurd op een manifestatie die geen inspraak duldde. Ze verlieten de onderneming omdat ze “het oordeel van het publiek over hun schertsplannen vreesden”.

EEN RAAR EN TEGENDRAADS VOLKJE

Slechts criticus Bertus Schmidt van *Het Vrije Volk* publiceerde een afgewogen evaluatie: kunst en inspraak gaan gewoon moeilijk samen. “Kunstenaars [zijn] een raar, tegendraads volkje, altijd in de oppositie, onhandelbaar en

“... levende kunstenaars eisen inspraak, medezeggenschap, beslissingsrecht, weet je wel.”

vol met kronkels. De objecten die ze hebben ontworpen [voor het Schouwburgplein] zijn daar het bewijs van. Zij hebben alleen maar een speelse bijdrage willen leveren aan een speelse manifestatie. Zij hebben hun fantasie de vrije loop gelaten; zijn er niet op uit geweest een kunstwerk te maken dat de eeuwen zal trotseren; willen alleen op een uitbundige manier de stad een beetje opvrolijken. En dat gaat niet. In een land waar alles geregeld is en waar ieder precies weet langs welk paadje hij moet wandelen, gaat dat niet. Wat moet je dan met een baal katoen of een reuzentrapleer of een Schouwburgplein waar koeien grazen? Dan wordt de burger kwaad. Hij voelt zich belazerd en gaat over centen praten die verspilld worden. En de kunstenaars gooien hun gat tegen de krib en denken: barst maar! De democratisering van de kunst klinkt dan als een vloek.”

Dan wordt de burger kwaad. Hij voelt zich belazerd en gaat over centen praten die verspilld worden.

VERBODEN AAN TE PLAKKEN

In de nasleep van de affaire rondom *Voorstel* voelde de organisatie van C70 zich gedwongen nog iets van de kunst te maken. Onder de tien kunstenaars die zich niet uit de onderneming hadden teruggetrokken, bevond zich André Volten. Hij had voor het Schouwburgplein een maquette gemaakt van de *Communicatiezuil*. Dit was niet alleen een object dat er haalbaar en realistisch uitzag, vond de organisatie, het anticipeerde bovendien op de groeiende publieke wreveld jgens het kalken en plakken van posters in de stad en kon prima door bouwbedrijven worden gesponsord. De uitvoering vond plaats onder auspiciën van het Bouwcentrum, één van de trekkers van C70. Nog geen twee maanden na de perikelen rondom *Voorstel* prikte de zuil al op het Stationsplein en bood C70 het werk aan de gemeente aan. Hoewel het beeld nobele aspiraties koesterde, pakte het gebruik van de zuil anders uit.

Nog geen twee maanden na de perikelen rondom Voorstel prikte de zuil al op het Stationsplein.

De gemeente dacht dat de zuil louter mocht worden uitgebaat voor stadsmarketing en toerisme. Organisatoren van festivals – zoals het Holland Pop Festival in het Kralingse Bos – plakten hun affiches op de gehele zuil en niet slechts in het segment dat Volten voor hen gereserveerd had. Nachtelijke stadsbewoners gebruikten de toren als openbaar urinoir. Ook veranderde de gemeente de roestbruine menie van de zuil in vrolijke kleurtjes. In de zomer van 1970 werden zelfs plakkatens aan de zuil gehangen: “Verboden aan te plakken”. De kunstenaar was woest –

Verplaatste Chileense Zuil: De naar het Weena verplaatste *Chileense Zuil* met een schildering van de Brigada Calle Calle (1990), uit: Siebe Thissen, *Mooi van ver. Muurschilderingen in Rotterdam* (2007)

LOUIS DAVIDS

In maart 2016 keerde het Louis Davidsmonument terug. Louis Davids (1883-1939) verwierf faam met zijn optredens in onder meer het Kurhaus en Carré. Davids werd geboren in de Zandstraat in Rotterdam en woonde daar ook het grootste deel van zijn leven. Mathieu Ficheroix (1925-2003) maakte in 1983 een monument voor de geliefde zanger; een gebroken langspeelplaat op een symbolisch podium. Sinds 2007 lag dit monument in opslag vanwege de bouw van het Timmerhuis en vernieuwing van het Raamplein. Eind 2015 werd het nieuwe Timmerhuis geopend, en kon het gereconstrueerde monument teruggeplaatst worden. Op 24 maart 2016 werd het monument feestelijk onthuld voorafgaand aan een speciale editie van een Z-Files-avond over Louis Davids en het Joods verleden van Rotterdam. © BKOR

NIEUWE WEBSITE

BKOR heeft een nieuwe beeldige website! BKOR.nl geeft een overzicht van beelden, sculpturen en monumenten die je vindt in straten en op pleinen van Rotterdam. Behalve veel foto's, artikelen, video's en publicaties vind je op de website de locaties van de beelden terug op een handige plattegrond. De internationale kunstwerken die behoren tot de beeldencollectie van Sculpture International Rotterdam kom je ook tegen op www.BKOR.nl. De database bevat inmiddels 250 kunstwerken en is groeiende.

EDITIE WILLEM OOREBEK

Sculpture International Rotterdam vroeg beeldend kunstenaar Willem Oorebeek een kunstwerk in oplage te maken. Oorebeek maakte een videowerk op klein formaat dat in een oplage van 25 wordt aangeboden voor 500 euro per editie. Op 31 maart werd de editie van Oorebeek in het Rotterdamse Bilderberg Parkhotel gepresenteerd met een lezing van Oorebeek. Aanleiding voor de editie was het monumentale kunstwerk aan de gevel van het Bilderberg Parkhotel in het centrum Rotterdam: *The Individual Parallel – Bilderberg Utopia* (2014). Over de hele gevel van het gebouw is een patroon van witte stippen aangebracht volgens een raster dat afkomstig is uit de grafische sector. Middels een woordenschat van iets meer dan 604 woorden overdenkt Willem Oorebeek in een, wat hij noemt ‘individuele parallelle tekst’ de gevolgen van zijn handelen in de openbare ruimte van Rotterdam. De videofilm wordt, inclusief afspelermonitor in een doos met certificaat en begeleidende tekst aangeboden. Zodra de bewoner of bezoeker van de kamer de monitor nadert, begint de film te lopen.

Kalken en plakken liet zich niet zo eenvoudig disciplineren.

Volgens Schmidt waren de eerste contacten met Picasso en Nesjar namens het Bouwcentrum gelegd door Willem Sandberg. En juist de directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam had al zo'n belangrijke rol gespeeld bij de verwerving van uitzonderlijke beelden voor Rotterdam. Moesten de werken van Zadkine, Gabo, Calder en Rodin dan ook maar smalend worden afgedaan als statussymbolen? “Nu het mogelijk is iets van Picasso in onze stad te krijgen, moeten we niet kinderachtig gaan doen”, schreef Schmidt. Even kinderachtig vond de criticus een actie van André Volten. Tervijl Volten zelf onderwerp van discussie was, had hij Sandberg in het geniep bezocht om hem over te halen negatief te adviseren over Picasso. “De heer Sandberg heeft een hele nacht met hem zitten praten om hem van het tegendeel te overtuigen”. Volgens Schmidt riekte de hele onderneming naar afgunst. “Gesteld dat de keus op één van de vijf protesterende kunstenaars zou vallen, wie zullen er dan weer gaan protesteren?” Ondanks het gekrakeel werden beide kunstwerken gerealiseerd en opgenomen in de gemeentelijke collectie.

“Gesteld dat de keus op één van de vijf protesterende kunstenaars zou vallen, wie zullen er dan weer gaan protesteren?”

Vietnamdemonstratie bij *De verwoeste stad*, maart 1967 © Stadsarchief Rotterdam

Beeldenstorm

GASTCOLUMN
Thom Holterman

Geboren (1942) en getogen in Crooswijk, weet ik nog goed, als kind lopend in de richting van de Jonker Fransstraat hoe de stad er uit zag: *helemaal kapot*. Ik heb de oorlogssfeer opgesnoven. Of dat ertoe heeft bijgedragen, dat ik antimilitarist werd (en bleef), weet ik niet. Ik verzette me tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding en weigerde militaire dienst. En verzet is voor een Crooswijkenaar niet vreemd. Tenslotte werden slechts acht jaar voor mijn geboorte nog de barricades in Crooswijk opgeworpen, tijdens de Steunopstand in Rotterdam. Het ligt min of meer voor de hand, dat ik een aantal keren in de beginjaren 1960 meehielp de Hiroshima-herdenking op 6 augustus, bij de ‘Stad zonder hart’ van Zadkine, te organiseren.

Opzet en verloop van die Hiroshima-herdenkingen waren klassiek: enkele borden met leuzen rond het beeld van Zadkine, wat mensen die folders liepen uit te delen, weinig publiek. Dan komen we in 1965. Het verzet tegen gezapigheid en erger zit in de lucht. Provo komt er aan. Ik dacht: de Hiroshima-herdenking moet dit jaar (1965) anders! Een *happening*, een ander tijdstip. Het werd een nachtwake, gehouden tussen zonsopgang (het oorlogsgrauw) en zonsopgang (de nieuwe wereld).

Het verzet met name onder jongeren in die tijd was merkbaar geworden door het ontstaan in Amsterdam van Provo (1965-1967). In Rotterdam werd dit verzet manifest door de groep die zich *Desperado* noemde. De naam drukt het al uit: wat er moet gebeuren weten wij ook niet, maar van wat er is, daar moeten we van af. Ook daarvoor werd als uitdrukkingvorm de *happening* gekozen. De plek ervoor was de ruimte rond het beeldje Fikkie (kruispunt Westersingel / Binnenweg). Wat er gebeurde had niet veel om het lijf. Wel was er veel volk op de been en politie in de buurt. De verschillende vervolactiviteiten hadden vooral het karakter van werkverschaffing voor de handhaver van de bestaande ‘openbare orde’.

Een andere groep jongeren dan die van *Desperado* vond het maar een nihilistisch gedoe. Deze groep, waartoe mijn vier jaar jongere broer Arnold (de huidige beeldend kunstenaar van NIX) en ik behoorden, richtte een andere provo-groep op onder de naam *Nieuw Generatie*. Die zat meer in het politieke, anarchistische spoor en gaf het blad *Nieuw Generatie* uit in de langwerpige uitvoering zoals het Amsterdamse blad *Provo*. Het was ondermeer op de Lijnbaan, bij de Beertjes, dat ermee werd gevent. Ook heel andere politiek actieve groepen en groepjes verzamelden zich rond de Beertjes, voor discussie en het slijten van hun bladen (ik denk aan de verschillende marxistisch-leninistische en maoïstische stromingen). Jaren is dit een trefpunt voor velen geweest, *discussie!*, met name op zaterdagmiddag: “Tot bij de Beertjes!”. Al met al, zo mag duidelijk zijn, heeft Rotterdam *twee* provo-groepen gekend. De ene met Fikkie de ander met de Beertjes als referentie.

Niet als in Amsterdam heeft die beweging, na zelfopheffing, zich bijna geruisloos voortgezet in de Kabouterbeweging en toen was het over. De *no-nonsense* tijd brak aan en de effecten van het neoliberale kapitalisme lieten zich gelden. Alles van waarde leek te worden weggedrukt, want maatschappelijk niet relevant. Maar Zadkine bleef, uiteraard, in mijn hart gesloten.

Toen ik dus het nieuwe CS-Rotterdam als gereed product in al zijn steriliteit zag, na de jarendurende bouwactiviteit gedetailleerd te hebben gevolgd, voelde ik dat er iets ontbrak, te weten een punt van refractie: *brekingsvermogen*. Telkens als ik CS uitliep zocht ik naar dat punt en in welk beeld zou dit kunnen zitten? Tot ik het wist. In Rotterdam was een discussie gaande over het al dan niet verplaatsen van Zadkine. ‘Stad zonder hart’ moet op het plein voor CS komen, ergens op de grote grijs-gauwe tegels voor de stationshal. Ik heb het punt uitgemeten waar het beeld als steriliteitsbreker moest worden geplaatst.

Enkele maanden geleden, ik moest met de trein mee, kwam ik weer op het plein. Twee stratenmakers hadden enkele van die grijs-gauwe tegels gelicht, juist op de plek waar ik Zadkine in gedachte had geprojecteerd. Ik sprak de mannen aan met de vraag of ze bezig waren ruimte te maken voor het beeld van Zadkine. Opengesperde ogen en op hun lippen: “Zadkine?”. Ik gaf uitleg en zag meewarigheid in die ogen verschijnen. “Zadkine? Nooit van gehoord, meneer. Maar we komen uit Schiedam.” Ik heb het er bij gelaten.

Inmiddels heb ik begrepen dat er een beslissing is genomen. Zadkine komt niet op het CS-plein. Maar ik blijf erbij. De overkapping van de stationshal lijkt sterk op de bek van een haai (zo is ook anderen opgevallen). Het is het symbool van het destructieve, concurrentiële neoliberalisme. Daar hoort een ander symbool tegen over te staan. En Rotterdam heeft dat beeld in huis. Het is het beeld dat de destructie tracht af te weren. De gladheid van de haai tegen over de ruwe bonkigheid van de afweer, van Zadkine’s ‘Stad zonder hart’. “Ja maar de beslissing is al genomen”, hoor ik zeggen. Wel, dan wordt het tijd om een onjuiste beslissing te herzien. En weet: ik houd het in de gaten!

Thom Holterman is oud-docent staats- en bestuursrecht (EUR) en libertair auteur.

STRALEND 1989

Het kunstwerk van John Körmeling, *1989*, op het dak van de Hillekopflat op Zuid - dat bestaat uit vier neoncijfers 1 9 8 9 – werd na drie jaar plat op het dak van de flat te hebben gelegen, het afgelopen voorjaar eindelijk weer aangezet. Niet iedereen bleek echter tevreden met de terugkeer van het werk; het licht was te fel en knipperde onregelmatiger dan voorheen. Bovendien waren er intussen nieuwe omwonenden die hun flat zonder *1989* hadden gekocht. Het werk werd tot nader orde verwijderd en in de loop van het vorige jaar werd door de kunstenaar en technici gekeken naar de sterkte en de knippering van de verlichting met als resultaat dat *1989* weer teruggeplaatst kon worden. Eén bewoner liet voor de terugkeer van het werk weten dat hij het werk *zo* miste dat hij er bijna niet van slapen kon: hij liet voorheen ‘s nachts de gordijnen altijd open om met het groene schijnsel van *1989* in slaap te vallen. Inmiddels straalt *1989* als vanouds, en is het werk weer goed te zien vanaf de noordoever van de Maas en de Kop van Zuid. © SIR

JAZZY ROUTE DOOR ROTTERDAM

Tijdens de opkomst van de jazz was Rotterdam een echte pioniersstad. Nieuwe muzikale invloeden en Amerikaanse artiesten arriveerden als eerste in de Rotterdamse haven en de Rotterdamse jazzmusici bleven niet achter. In de afgelopen jaren verschenen er geregeld portretten van overleden Rotterdamse jazzmuzikanten op de buitenmuren van winkels en cafés aan de Oude Binnenweg. De portretten zijn gemaakt door bekende Nederlandse striptekenaars en zijn een eerbetoon aan de Rotterdamse jazzmusici. Eind vorig jaar werden vier nieuwe portretten toegevoegd aan de reeks: pianist Nico de Rooij ontworpen door Martin Lodewijk; zangeres Mitsey Smeekens door Lorenzo de Bruin, altaxofonist Piet Noordijk door Dick Matena en saxofonist Meijer Wery door striptekenaar en grafisch ontwerper Joost Swarte (zie foto). Deze laatste krijgt trouwens nog een officiële onthulling. Hans Zirkzee die in de geschiedenis van de Rotterdamse jazz dook en er een boek over schreef, *Jazz in Rotterdam*, sprak een route in die langs de Rotterdamse jazzportretten en roemruchte jazzplekken van toen en nu leidt. De route is gratis te downloaden via www.rotterdamroutes.nl. © BKOR

‘Al fietsend over de Coolsingel ontging mij het beeld van Naum Gabo niet. Wat een knap staaltje kunst is dat!’

Knap staaltje

GASTCOLUMN

Pex Langenberg

Ik ben een echte fietser, vind het heerlijk om met de fiets naar afspraken in de binnenstad te gaan. Het was in het begin ook voor mij, als kersverse wethouder en niet-Rotterdammer, dé manier om de stad beter te leren kennen. Al fietsend over de Coolsingel ontging mij het beeld van Naum Gabo niet. Wat een knap staaltje kunst is dat!

Hoe heet het beeld? Wie heeft het gemaakt? En horen die roestplekken wel? Die vragen kwamen bij mij op, toen ik het beeld van dichterbij aanschouwde. Navraag leverde mij de volgende informatie op: Op 21 mei 1957 (Jaarlijkse Rotterdamse Opbouwtag) onthulde burgemeester Van Walsum en de directeur van de Bijenkorf, de heer van der Wal, ‘Z.T.’ (Zonder Titel). Het was Van der Wal, die de in Rusland geboren Amerikaanse beeldhouwer Naum Gabo uitnodigde om de nieuwe Bijenkorf een belangrijk symbool mee te geven van troost en hoop aan de stad in wederopbouw. De ruimtelijke constructie was voor Gabo een bijdrage tot het constructivisme. Het beeld neemt, conform de grondprincipes van het constructivisme, met een minimum aan massa een maximum aan ruimte in en wekt door de transparantie de indruk van gewichtloosheid. Hoewel gewichtloos? Ik begrijp dat het object ongeveer 40.000 kilo weegt!

Voor Gabo stelde de sculptuur de geestkracht en energie van de Nederlanders voor. In de volksmond werd het beeld al snel ‘de boom’, ‘de bloem’ en vooral ‘het ding’ genoemd. Het werd het belangrijkste constructivistische kunstwerk in de buitenruimte, bovendien icoon van de wederopbouw én icoon van de Coolsingel.

Helaas bevindt het beeld zich al sinds vele jaren in slechte staat en het verslechtert zienderogen. Hoe komt dit nu? Iedereen wil herstellen, ik uiteraard ook. Juist deze sculptuur, dit fascinerende toonbeeld van de wederopbouw, door Gabo neergezet als sculptuur van hoop, wederopbouw en groei, staat er nu verlaten bij. Dat gaat ook mij aan het hart.

We moeten en willen goed met onze monumenten omgaan. Zeker met gemeentelijke en rijksmonumenten. Het beeld is echter niet in eigendom van de gemeente, en dat maakt het lastig. Hierdoor is de wettelijke onderhoudsplicht een zaak van deze particuliere eigenaar. Omdat wij het beeld graag gerestaureerd willen zien, voeren we steeds gesprekken met de eigenaar. Hoewel de eigenaar zich bewust is van de noodzaak om het beeld te restaureren is een definitief besluit helaas nog niet door hen genomen.

Als gemeente hebben we de eigenaar laten weten binnen de beschikbare kaders te willen faciliteren en ondersteunen, zodat dit prachtige monument aan de Coolsingel opnieuw volledig tot zijn recht kan komen. En alle kunstliehebbers van Rotterdam laat ik bij deze hetzelfde weten: we doen ons uiterste best om spoedig tot afspraken te komen. Dat is de stad en ‘Het Ding’ meer dan waard!

Pex Langenberg is wethouder Cultuur (D66) in Rotterdam.

DE RUÏNE VAN DE COOLSINGEL

De Coolsingel is een wonder van verschillen, maar het summum daarvan is een bocht in de Coolsingel. Van stadhuis, postkantoor, via Stadhuisstraat naar Doelstraat, terug naar stadhuis. Loop het voor het te laat is want een belangrijke speler in deze bocht wordt binnenkort gesloopt: de ruïne van Jan van Munster’s *Nooduitgang* (circa 1975).

De kracht van de bocht zit ‘m in de onnavolgbare sprongen, van (te) grote naar (te) kleine gebaren, van symbolen van macht naar tekens van machteloosheid, van voornaamheid naar rotzooi. En dat alles in een zee van ruimte die zowel behoort bij klassieke pleinen als bij (platgegooid) Rotterdam. We beginnen achter de Coolsingel. Vanaf het stalen karkas van de neoclassicistische Delftse Poort met daarin restanten van oud Rotterdam, opent zich de Doelstraat. Een mal straatje, maar een perfecte plek voor Günther Förg, de kunstenaar die met de maat en schaal van stedenbouwkundige machtssymbolen werkt. Zijn *Tor und Stele* (1994) is een *Arc de Triomphe* en een obelisk samengebald in dit v-vormig straatje en vormt de opmaat naar het Neo-renaissancistische stadhuis. De Tor is 6 meter hoog en 1 meter breed. Een beeld doemt op: duizenden manschappen, paarden, fietsers, demonstranten uit heden en verleden wurmen zich door de poort. De Förg vormt al dan niet bedoeld een pendant van *Nooduitgang* aan de andere kant van het Stadhuis. Vanaf het statige stadhuis vol reliëfs en binnen meters vol schilderijen van Thornton Prikker, ontvouwt zich het weidse panorama van het Stadhuisplein. Midden op het plein staat het bronzen gezin van Mari Andriessen, geflankeerd door twee kunstwerken aan weerszijden van het plein, hoog op de gevelwanden: de staalplastiek van Engelchor (1954) en het mozaïek van Louis van Roode (1954). Tussen stadhuis en het voormalig hoofdpostkantoor (met classicistische en art deco elementen), waarvan de grote schoonheid de stad lange tijd ontgaan is, loopt de Stadhuisstraat. Pal voor de ingang van deze straat ligt de ruïne. Ooit ontworpen als kunstwerk dat de ventilatiepijpen van de atoombunker onder het postkantoor moest verhullen. Het bestaan van atoombunkers in Nederland is één van de best bewaarde geheimen uit de Koude Oorlog toen men serieus rekening hield met het dreigement van het Warschaupact om kernwapens te gebruiken. De bunker werd ingericht als telefooncentrale zodat de communicatie van alle vitale sectoren in Nederland door kon gaan bij een oorlog. De camouflage die Van Munster maakte is geniaal; tot voor kort wist niemand van het bestaan van deze bunker en de aandacht ging naar dit vreemde object, de ‘onvoltooid’ van Van Munster, af en toe wat slordig bijgewerkt door de gemeente. De ruïne bestaat uit twee betonnen kaders van verschillend formaat, de één een raam, de ander meer een box, die schuin ten opzichte van elkaar staan op een heuvel van stoepetegels. De bekleding met zwarte natuursteen kwam er nooit en de verlichting in beide frames werkt al lang niet meer. Net als de Förg vormt het object een raam op de fascinerende omgeving van de Coolsingel met zijn te kleine en te grote gebaren in een zee van lege ruimte. Binnenkort zal *Nooduitgang* gesloopt worden. Hoewel – het zijn duistere tijden. © J.L.

Uit: Dees Linders, *De mooiste bocht* (2015)

Jan van Munster, restanten van *Nooduitgang* (circa 1975), Coolsingel © J.L.

WANDELING OUD & NIEUW

Atelier van Lieshout, *Cascade* (2010), Churchillplein © JL

— — —

BKOR en SIR stelden een kunstroute langs 24 kunstwerken in de openbare ruimte van Rotterdam samen, die uitnodigt om te gaan wandelen! Tijdens de wandeling worden er een aantal kunstwerken van de route uitgelicht.

Door Sara Wiersma

Op één van de mooiste plekken van de stad begin ik: Rotterdam Centraal. Op het station zijn gelijk de eerste kunstwerken van mijn wandeling te zien: de *'Speculaasjes'* uit 1957, gemaakt door J.H. Baas, een medewerker van architect Sybold van Ravesteijn. Ze zijn niet alleen te bewonderen op spoor 1 en 15, maar ook als je omhoog kijkt bij het begin en het eind van de fiets- en voetgangerstunnel. Iedere keer als ik hier loop, verbaas ik me erover hoe prachtig deze sculpturen zijn teruggeplaatst. Op een vergelijkbare plaats als vroeger, toen ze op de vleugels van het oude station stonden.

De in de stijl van Henry Moore gemaakte *Speculaasjes* bevinden zich toevallig vlakbij een echte Henry Moore, *Wall Relief no.1*. Op kantoorgebouw First valt onmiddellijk de donkerbruine muur op, die afsteekt tegen de zandkleur van het gebouw. Opvallend is dat het reliëf uit 1954 óók een teruggeplaatst kunstwerk is. Net als bij de *Speculaasjes* vind ik het fantastisch dat dit gebeurt: kunstbehoud bij uitstek.

Vervolgens wandel ik naar de andere kant van Rotterdam Centraal, waar nóg een gevelkunstwerk is te vinden: de glas-in-betonramen uit 1959 van Louis van Roode. Hoe dichterbij ik kom, hoe duidelijker de verwaarlozing wordt. 'Het Ding', zoals het in de volksmond wordt genoemd, van Naum Gabo uit 1957 staat te verroesten. Iedere keer als ik het beeld zie, verbaas ik me erover dat dit het lot is van

Sara Wiersma bij het *Monument voor alle gevallen '40 - 45'* (1956) van Mari Andriessen op het Stadhuisplein en de sculptuur van Naum Gabo.

licht door deze ramen schijnt, geeft dat ongelooflijk veel kleur, als het donker is, geven de ramen van binnenuit licht. Zulke fonkelende, kleurrijke ramen heb ik nooit eerder gezien. Het maakt nieuwsgierig en ik vraag me af wat er áchter de ramen schuilt gaat.

**Zulke fonkelende, kleurrijke ramen
heb ik nooit eerder gezien.**

Als ik de hoek om loop, waan ik me even in een James Bond film. De rode BMW uit 1987 lijkt uit de gevel te vliegen. Ik zie een groepje toeristen verrast omhoog kijken, ze twijfelen of ze er onderdoor zullen lopen. De grensoverschrijdende kunstenaars van de wederopbouw Cor Kraat, Hans Citroen en Willem van Drunen zijn hiervoor verantwoordelijk. De mannen van het collectief Kunst & Vaarwerk reageerden op de 'lelijkheid' van de wederopbouw. Naar eigen zeggen voornamelijk met kleur en vorm, als tegenwicht tegen de grijze massa. Naar mijn mening is dat hier in ieder geval goed gelukt.

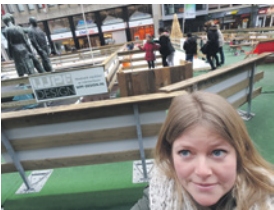
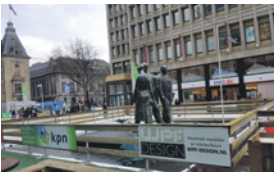
**De rode BMW uit 1987 lijkt uit
de gevel te vliegen.**

Na de BMW val ik in een andere verbazing bij het zien van *The Idler's Playground* van Cosima von Bonin uit 2010. Tussen de hoge gebouwen op het Weena lijkt een tafereel uit een kinderboek nagebootst. Pinocchio zit op een scheidsrechtersstoel en zijn neus verbindt hem met een grote paddenstoel. Ik stap het, volledig in groen gespoten, tafereel binnen. Tussen de kantoren, winkels en mensen voelt het alsof ik even in een rustige en vrolijke oase ben beland. Dat dit voor meer voorbijgangers geldt, blijkt uit het weggesleten gras bij het bankje onder de paddenstoel. Een populair plekje om te zitten, om even te schuilen voor de regen of je te onttrekken aan het dagelijkse leven. Dit laatste is precies het effect op mij: even ben ik in een andere wereld verzeild geraakt.

Op het Stadhuisplein zoek ik het bronzen beeld *Monument voor alle gevallen 1940-1945* van Mari Andriessen. Het beeld uit 1957 blijkt gevangen te staan te midden van een ijsbaan, zodat het zich plotseling tussen de schaatsende kinderen bevindt. In de overige maanden is het niet bepaald rustiger voor het monument, dan staat het tussen het uitgaanspubliek. Mijn eerste reactie is om dit misplaatst te noemen, aan de andere kant: een meer geïntegreerd beeld ten opzichte van zijn omgeving ken ik niet.

**Tussen de hoge gebouwen op het Weena lijkt
een tafereel uit een kinderboek nagebootst.**

Als ik een stukje verder de Coolsingel op loop, zie ik voor de Bijenkorf één van de meest treurige beelden die ik ken. Hoe dichterbij ik kom, hoe duidelijker de verwaarlozing wordt. 'Het Ding', zoals het in de volksmond wordt genoemd, van Naum Gabo uit 1957 staat te verroesten. Iedere keer als ik het beeld zie, verbaas ik me erover dat dit het lot is van

een symbool van de wederopbouw. Waarom er niet tot restauratie wordt overgegaan, is ingewikkelder dan het lijkt, het beeld is namelijk niet van Rotterdam. 'Het Ding' heeft daar echter weinig boodschap aan en ondertussen worden de roestplekken voor mijn gevoel iedere dag groter. Het is een schrijnende patstelling, zeker met het oog op de viering van 75 jaar wederopbouw.

Hierna word ik verwelkomd door een curieus, donkergroen beeld op het kruispunt van de Coolsingel en de Blaak. Het is *Cascade* van Atelier van Lieshout uit 2010. Er staan 18 olievaten schots en scheef op elkaar gestapeld, stroperige olie lekkend in de vorm van mensfiguren. Ze vallen en kruipen weer omhoog. Als een acht meter hoog baken staat het beeld stoïcijns tussen het drukke verkeer. Hoe langer ik kijk, hoe meer het een mantra lijkt: vallen en weer omhoog kruipen, vallen en weer omhoog kruipen. Achter de figuurtjes zie ik in de verte al twee hoge pilaren opdoemen. Deze richting loop ik op.

Voor ik bij de pilaren aankom, stop ik tussen het Maritiem Museum en de Coopvaart in. Hier staat *De verwoeste stad* uit 1953 van Ossip Zadkine. In Zadkine's eigen woorden: "Een kreet van afschuw tegen de onmenselijke wreedheid van deze beuldaad". De rillingen lopen over mijn rug bij het zien van de bronzen figuur die uit elkaar getrokken lijkt met alle kanten op wijzende armen en benen. Waarom raakt dit beeld zo, meer dan andere kunstwerken waar ik langs ben gelopen? Misschien door het gat in de romp. Het ademt leegte en verwoesting. De wanhoop is voelbaar: het vernietigde stadshart van Rotterdam wordt menselijk. De hoge gebouwen van de Blaak versterken in mijn beleving de wanhoop: de figuur lijkt te worden opgetild, omhoog getrokken.

**Waarom raakt dit beeld zo, meer dan andere
kunstwerken waar ik langs ben gelopen?**

Na een tijdje bij *De verwoeste stad* te zijn blijven staan, kom ik aan bij de twee gouden pilaren die naar de hemel wijzen. Ook al zijn de pilaren *The River* uit 1984 van Lon Pennock 11 meter hoog, als voorbijganger keek je er makkelijk overheen. Ik kende het zelf, om eerlijk te zijn, amper. Wat meespeelt, is de metamorfose die het beeld heeft ondergaan, het was vroeger namelijk zwart. Als ik hier iets over vraag aan een voorbijganger, vertelt ze me inderdaad dat het beeld haar pas opvalt sinds het goud is.

Kunst & Vaarwerk, Auto parkeergarage (1987), Poortstraat © AH

Via de Markthal, met zijn *Hoorn des Overvloeds* van Arno Coenen en Iris Roskam, loop ik richting het laatste kunstwerk. Onder enorme hoeveelheden fruit, groenten, granen, bloemen, vis en insecten waan ik me even in een andere wereld. Net als bij *The Idler's Playground* vergeet ik de drukte om me heen. Ik zie beelden uit *Erik of het klein insectenboek* en de tekenfilm *The Jungle Book* voor me. Het 11.000 m2 grote plafond doet zijn werk. Het is jammer om weer voor je te moeten kijken om te zorgen dat je in de drukte tegen niemand aan botst. Als ik weer naar beneden kijk, valt op dat bijna alles wat op het kunstwerk is afgebeeld, voor me in de marktkramen ligt.

Tot slot loop ik de Binnenrotte af, richting het Pompenburg. Het is gaan regenen maar na 10 minuten doemt de oranje, stalen constructie op uit de nevel. Het skeletachtige gebouw maakt meteen nieuwsgierig en ik ga naar binnen. Het is het laatste kunstwerk van mijn wandeling: de *Nieuwe Delftse Poort* van Cor Kraat uit 1995. Binnenin denk ik te schuilen voor de regen, maar alles is open. Voor mijn ogen ontspint zich het verhaal van de Oude Delftse Poort, die werd gehavend tijdens het Bombardement en vlakbij dit kunstwerk stond. Negen fragmenten van de oude poort zijn in het kunstwerk te zien. Opnieuw ben ik in een andere wereld. Een wereld van verwoesting en afbraak, maar juist ook van opbouw en doorgaan. Een typisch Rotterdamse wereld dus.

**Opnieuw ben ik in een andere wereld.
Een wereld van verwoesting en afbraak, maar
juist ook van opbouw en doorgaan.**

Ook in de *Nieuwe Delftse Poort* is het oude met het nieuwe samengebracht. Zoals ik tijdens deze wandeling meerdere keren heb gezien, is dat in de stad niets nieuws. Om nog maar over de architectuur te zwijgen. Terwijl het cultureel erfgoed wordt gekoesterd, kijken we naar de toekomst. Rotterdam is verwoest en afgebroken, maar met dát wat er van over was weer opgebouwd en samengevoegd. Dat is wederopbouw. Dát is Rotterdam.

Sara Wiersma is schrijver.

HOEK
VAN
SNOEK

De wijze waarop de keien aan de voeten van het beeld gerangschikt liggen, suggereert dat deze zojuist het hunebed verrot geschopt hebben. De verbeelde houding met gebogen knieën zou kunnen worden uitgelegd als een aanwezig bewustzijn van schuld: "Mijn God, wat hebben wij deze keer gedaan!?". Dat is positief te noemen daar het ons een handreiking voor vergiffenis vergemakkelijkt. De Kunsthal met tuin is zo'n vergevengezinde omgeving waar door liederlijkheid gemotiveerde creaties liefdevol omarmd kunnen worden, een doodskusje op het voorhoofd of aars gegeven kan worden om het vervolgens voor de eeuwigheid te musealiseren, te mummificeren. Aan deze zijde van de pui valt dit Keith Haring te beurt, buiten is het Henk Visch in 1995 overkomen, mijn naam is Otto Snoek, hoe lang moet ik nog wachten?

Rotterdam, 26 november 2015

Henk Visch, *AUB au mijn benen* (1995), Beneden Westzeedijk © OS

Ossip Zadkine, *De verwoeste stad* (1953), Plein 1940 © BKOR

Cor Kraat, *Nieuwe Delftse Poort* (1995), Haagse Veer © BKOR

BEELDEN TEGEN DE PUIN

Hugo Bongers bespreekt het boek *Oorlogsmonumenten en monumentale kunst in Rotterdam 1940-1955*, een uitgave van Stichting Kunstpublicaties Rotterdam uit 1994 en geschreven door Ed Bleij en Marlite Halbertsma.

INGETOGEN EN DEVOOT
De centrale stelling van het boek *Beelden tegen de puin* is dat de wijze waarop in Rotterdam oorlogsmonumenten werden opgericht afweek van wat elders in Nederland gebruikelijk was. Deze afwijking zou verklaard kunnen worden, menen de auteurs, door de ernst van de schade die door het bombardement de stad was aangedaan. Het boek beschrijft de discussie die direct na de bevrijding ontstond over de wijze waarop de oorlogsperiode

**Woorden als waardig, ingetogen,
devoot werden door opdrachtgevers
en beeldhouwers zelf gebruikt.**

monumentaal herdacht zou moeten worden. Nederlandse beeldhouwers, die relatief vaak in het verzet hadden gezeten, drongen bij de rijksoverheid op regulering aan, om te voorkomen dat een wildgroei aan onwaardige monumenten zou ontstaan. Maar ook omdat dit de beroepsgroep nieuwe kansen gaf zich maatschappelijk relevant te tonen. De beelden zouden aan allerlei ethische en esthetische eisen moeten voldoen en wat die waren, daar werd stevig over gediscussieerd. Woorden als waardig, ingetogen, devoot werden door opdrachtgevers

Piet Starreveld, *Welvaart* (1951), Coolsingel © JL

en beeldhouwers zelf gebruikt en dat leverde vooral onbestemde, voorzichtige kunstwerken op: ieder gewaagd effect, ieder risico, iedere stelligheid werd vermeden. Dat leidde volgens de auteurs tot inwisselbare kunstwerken die weinig specifiek op de lokale situatie ingingen: "De meeste Nederlandse oorlogsmonumenten wekken de indruk dat zij zonder veel schade met elkaar van sokkel zouden kunnen wisselen: het zijn stevast sculpturen van hetzelfde solide, conventionele type, die op dezelfde ingetogen wijze de herinnering aan de gevallen gestalte geven." De Rotterdamse monumenten daarentegen hebben enerzijds een voorkeur voor het grote gebaar, anderzijds een nadrukkelijke, vaak complexe symboliek. "De inhoud die zij vertolken is eerder actief-heroïsch dan passief-berustend en meer geworteld in de plaatselijke actualiteit dan in het retrospectieve gedachtengoed van de herdenking."

DEMONISCHE GESEL
De auteurs gaan uitgebreid in op de ontstaansgeschiedenis van het *Nationaal Monument voor de Koopvaardij* van de Italiaanse beeldhouwer Carasso, beter bekend als *De Boeg* aan de Boompjes, op *De verwoeste stad* van Zadkine en op het *Monument voor alle gevallen 1940-1945* van Mari Andriessen op het Stadhuisplein. De totstandkoming van de twee eerstgenoemde monumenten kent een complexe geschiedenis, terwijl ontwerp en plaatsing van het beeld van Andriessen minder emoties opriep. Ik ga in deze 'nablik' niet de hele geschiedenis van *De verwoeste stad* en *De Boeg* navertellen. Wat opvalt is dat intertijd

De Rotterdamse monumenten hebben enerzijds een voorkeur voor het grote gebaar, anderzijds een nadrukkelijke, vaak complexe symboliek.

Johan van Berkel, gevelbeelden van Rotterdamse straatfiguren (1941) op het Minervahuis, Meent © RD

voorzichtig met de materie werd omgesprongen. Over zulke uitgesproken en voor die tijd nogal revolutionaire kunstuitingen kon allicht een discussie in de samenleving losbarsten. Zelfs een hooggeplaatste ambtenaar als ir. J.C.A. Tillema, directeur van Gemeentewerken Rotterdam, sprak zich expliciet in het openbaar uit tegen aanvaarding van de schenking van Zadkines *De verwoeste stad*. Hij noemde het beeld aanvankelijk een bezetene, een demonische gesel die het nieuwe hart van de stad voor altijd met verlamming zou slaan. Later trok Tillema bij en bekeerde zich tot het ontwerp van Zadkine. Hij ontwierp vervolgens ook samen met een collega het monumentale voetstuk voor dit beeld. Het ontwerp van Zadkine werd eerst getoond op een tentoonstelling in Museum Boijmans Van Beuningen gewijd aan de kunstenaar en later op de grote manifestatie Rotterdam Ahoy'. Zo kon de bevolking van Rotterdam kennis maken met het beeld en er rustig aan wennen. Een voorwaarde van de schenker van het beeld (later bleek dat de Bijenkorf te zijn) was een unanieme aanvaarding door de Gemeenteraad van Rotterdam en dat lukte uiteindelijk ook.

Een uniforme, ideale potigheid die de kunstenaar blijkbaar vond passen bij het eigen karakter van de harde stad.

Aan de totstandkoming van het *Nationaal Monument voor de Koopvaardij* lag een prijsvraag ten grondslag. Over de uitkomst daarvan ontstond eveneens veel commotie. Uiteindelijk kreeg Carasso de opdracht en werd het beeld aan de Boompjes geplaatst. Het ontwerp van Mari Andriessen voor het op het Stadhuisplein te plaatsen beeld werd in eerste instantie wat onder de maat geacht. Later vergrootte de kunstenaar de monumentaliteit van zijn ontwerp. Naar de mening van de schrijvers is dit beeld toch wel uitzonderlijk in het oeuvre van Andriessen en in de herdenkingsbeelden die elders in Nederland werden geplaatst. De figuren kunnen “in tegenstelling

Wat opvalt is dat indertijd voorzichtig met de materie werd omgesprongen.

tot *De Dokwerker* onmogelijk voor levensechte arbeiders doorgaan. Ze vertonen een uniforme, ideale potigheid die de kunstenaar blijkbaar vond passen bij het eigen karakter van de harde stad waar de Lijnbaan werd gebouwd.”

OMGAAN MET CONTROVERSE

Tot op de dag van vandaag wordt de wijze waarop de bevolking werd voorbereid op de komst van deze controversiële werken als voorbeeld genomen. Tegenwoordig spreken we van ‘participatie’ maar het achterliggende idee is al decennia lang: plaatsing van kunstwerken in het publieke domein kan gevoelig liggen, de stad moet de tijd krijgen om er aan te wennen. Leg uit wat de motieven zijn van de kunstenaar en volg de ontwikkelingen in de discussies op de voet, raak niet in paniek. Zo kwam uiteindelijk na veel gedoe *Santa Claus* van Paul McCarthy op voorstel van de winkeliersvereniging op het Eendrachtsplein te staan. Toeristen en bezoekers van de stad willen nu graag met het beeld op de foto.

Het boek *Beelden tegen de puin* is rijker dan alleen de geschiedenis van enkele controversiële werken die sterk afweken van wat toen in Nederland gangbaar was. Voor mij was nieuw het verhaal over de beelden die direct na het bombardement in 1940 bij de noodwinkels op onder andere de Coolsingel en het Land van Hoboken werden geplaatst, beelden van o.a. Han Richters en Johan van Berkel. Direct na de oorlog beschikten eigenlijk alleen de banken over voldoende geld om nieuw te bouwen en zo verzeen er aan de Coolsingel, de Schiekade en de Blaak enkele nieuwe gebouwen met een rijke ornamentiek. Dat contrasteerde sterk met het Nieuwe Bouwen dat elders in Rotterdam gebruikelijk was: “... het nieuwerwetse beton verdween spoedig achter bakstenen façades vol lijst- en smeedwerk waaruit pompeuze ingangspartijen stulpten. Aan de gevels en ingangen werden ter versiering beeldhouwwerken aangebracht – klassieke goden, nimfen, zeemeerminnen – die ons nu wonderlijk anachronistisch voorkomen.” We zijn nu ruim twee decennia verder na het verschijnen van *Beelden tegen de puin*. De banken zijn verdwenen uit deze gebouwen en de ornamenten en versieringen roepen bij mij nu een andere gevoel op dan anachronisme. Eerder vertedering denk ik, als ik kijk naar de stoere beelden van Gerard Héman rondom wat nu de ingang van boekhandel Donner aan de Coolsingel is, of aan Piet Starrevelds *De welvaart* op de bakstenen muur daarnaast, beter bekend als ‘Nakie van het Blakie’ (omdat

Wim Quist, *Joods Kindermonument* (2013), Eva Cohen-Hertogkade © BKOR

Herdenkingsmuur van Loods 24 (1992), Eva Cohen-Hertogkade © BKOR

het oorspronkelijk aan een bankgebouw aan de Blaak hing). De Kamer van Koophandel betrok zo'n voormalig bankgebouw aan de Blaak en ook daar roept bij mij de ornamentiek een gevoel van weemoed op, een herinnering aan de jaren vijftig. Typisch lieve wederopbouwkunst, denk ik dan. Het boek bevat nog mooie hoofdstukken over de volgende generatie wederopbouwkunst elders in de binnenstad en over de rol van kunstenaars (waaronder een jonge Karel Appel) bij de manifestatie Rotterdam Ahoy' in 1950. Het boek eindigt met een nawoord met daarin onder andere aandacht voor *Il Grande Miracolo*, het beeld van een ruiter op een steigerend paard van Marino Marini dat 'op Zuid' werd geplaatst, en voor de *Nieuwe Delftse Poort* van Cor Kraat, geplaatst aan het Pombenburg.

Tegenwoordig spreken we van ‘participatie’ maar het achterliggende idee is al decennia lang: plaatsing van kunstwerken in het publieke domein kan gevoelig liggen.

Als je alle oorlogsmonumenten op een rijtje zou zetten kent Rotterdam ook wel meer conventionele en niet bijster originele werken, in die zin is er wel wat af te dingen op de centrale stelling van het boek. Daartegenover staan dan wel weer opvallende, latere monumenten als die op Plein Loods 24 en het monument voor de gedeporteerde Joodse kinderen op de Eva Cohen-Hertogkade, beide op de Kop van Zuid. Een gemengd beeld, zou ik op dit moment zeggen.

Frederico Carasso, *De Boeg* (1956), Leuvehoofd © JL

Hugo Bongers is lector aan de Hogeschool Rotterdam en uitgever van het culturele magazine *Puntkomma*.

QWERTZ VAN FRANZ WEST WEER ALS NIEUW

Het kleurrijke kunstwerk en meubel *Qwertz* (2001) aan de Eendrachtsweg heeft weer eens een nieuw verje gekregen. Hard nodig, want grasmaaiers, zitters en schrijvers hadden nogal wat sporen na gelaten op de worsten van Franz West (1947–2012). De kunstenaar koos deze plek vanwege de in pastelkleur geverfde gevels die het decor vormen van zijn ‘zitrollen’. De titel die West aan dit werk gaf, *Qwertz* is een lettercombinatie, afgeleid van de eerste zes letters linksboven op een Duits toetsenbord. Belangrijk voor West was dat dit verzonnen woord associaties oproept met bestaande woorden en dat kijkers en gebruikers hun eigen betekenissen kunnen geven. De vijf elementen waaruit *Qwertz* bestaat, zijn vervaardigd uit een kern omwikkeld met ‘lappen’ aluminium, die in een onregelmatig patroon aan elkaar zijn gelast. © JL

HERINNERING AAN HET SPOOR OP ZUID

Tot ver in de 20e eeuw reed er nog dagelijks treinverkeer door de straten van Rotterdam-Zuid. Geleidelijk verdwenen de treinen uit de straten van Zuid, onder andere door de herstructurering van de wijk. Als herinnering aan de spoorlijnen die zo bepalend waren voor het straatbeeld van dit stadsdeel, werd één handwissel aan de Brede Hilledijk gespaard door bewoners. Dit leidde er eind 2015 toe dat deze een plek kreeg in de wijk als herinnering aan dit stukje geschiedenis. De wissel is geconserveerd en heeft een sokkel gekregen die is ontworpen door kunstenaar Nico Parlevliet. Het monument – *De Handwissel* – is te vinden bij de kruising tussen de Brede Hilledijk en de Laan op Zuid. © SK

WAT ZIE JIJ?

In het televisieprogramma *Wat zie jij?* gaat programmamaker Ian Pieters met een aantal kinderen langs de wederopbouw-kunst in de stad. De kinderen geven daarbij hun interpretaties van wat ze zien en ervan vinden. De hele serie wordt uitgezonden op RTV Rijnmond.

Marino Marini, *Il Grande Miracolo* (1957), Pleinweg © BKOR

KUNST IN HET TIMMERHUIS

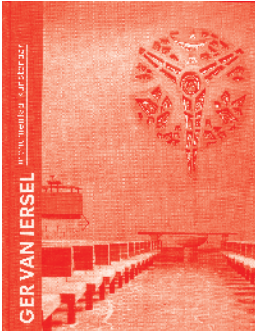
Eind 2015 werd als eerbetoon aan André van der Louw een beeld van de oud-burgemeester onthuld. Het beeld van Herman Lamers is geplaatst op de eerste verdieping van het nieuwe Timmerhuis en is zichtbaar vanuit de centrale hal. Van der Louw (1933-2005) was een Nederlandse politicus en bestuurder, die in 1974 burgemeester werd van Rotterdam; hij bleef dat tot 1981. Voor veel Rotterdammers was Van der Louw een toegankelijke en geliefde burgemeester. Er bestaan dan ook veel goede herinneringen aan hem. Zelf vond hij zijn periode in Rotterdam – voordat hij ‘geroepen’ werd door Den Haag om een ministerspost te bekleden – zijn mooiste. Speciaal voor de ontvangstbalie in het Timmerhuis ontwierp Herman Lamers een lichtobject waarvan de vorm reageert op het architectonisch ontwerp van OMA. Of refereren de blokken aan de ‘bouwstenen’ waarmee Rotterdam zich op deze plek na het bombardement in 1940 uit het puin heeft opgebouwd? © EM

LOUIS VAN ROODE

Een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de wederopbouwkunst was Louis van Roode (1914-1964). Na een opleiding aan de Academie van Beeldende Kunsten in Rotterdam richtte hij zich op de aan architectuur gerelateerde kunstvormen als gevelreliëfs, glas-in-betonwerk en wandschilderingen. Hij deed dit in samenwerking met de meest bekende Rotterdamse architecten uit die periode, zoals Huib Maaskant, de gebroeders Kraaijvanger, Jo van den Broek, Jaap Bakema en Aad Viergever. Willem Heijbroek schreef een monografie over het leven en werk van Van Roode, een veelzijdig kunstenaar die, zoals hij het zelf omschreef, de grote maten niet schuwde.

Willem Heijbroek, *Louis Van Roode (1914-1964)* (ISBN 9789082453904, Pharos)

GER VAN IERSEL

Ger van Iersel (1922–2014) behoort, net als Louis van Roode, tot de generatie monumentale kunstenaars die de gebouwen van het naoorlogse Nederland sierde met kunstwerken die verbonden zijn met de architectuur. Hij vond daarvoor zijn eigen vormtaal: zo maakte hij het prachtige glas-in-betonraam in de Pauluskerk, dat zo gezichtsbepalend was voor het Rotterdam van de wederopbouw. Daarnaast maakte hij kunstwerken in vele andere kerken en openbare gebouwen, wandschilderingen, keramiek, brons maar vooral ook glas. Dit boek toont een overzicht van zijn werk.

Frederik Haver Droeze, *Ger van Iersel – Monumentaal Kunstenaar* (ISBN 9789061007043, Ad Donker Uitgeversmaatschappij bv)

Gunther Förg, *Dubbelspion* (1988), metrostation Eendrachtsplein © BKOR

DE SPIEGELWAND VAN FÖRG

De Duitse kunstenaar Günther Förg (1952-2013) ontwierp in 1988 een dubbele spiegelwand voor het metrostation Eendrachtsplein in het kader van de manifestatie *Rotterdam: Beelden in de stad*. De wand was bedoeld als semipermanent kunstwerk, dat eventueel na drie maanden kon worden verwijderd. Het werk werd echter goed ontvangen en verhoogde de veiligheid van het station door de lange zichtlijnen middels de spiegels. In de volksmond werd het de ‘Dubbelspion’ genoemd. In 1999 werd één van

de spiegelwanden door de RET veranderd in een zogenaamde *Millenniumwand*, waarop 600 groene en witte tegels zouden worden geplaatst met persoonlijke boodschappen van Rotterdammers. Het plan kwam de RET op een storm van kritiek te staan, en Hans Abelman, destijds hoofd Beeldende Kunst & Openbare Ruimte van het Centrum Beeldende Kunst, was “verbijsterd” over de actie van de RET. Wim van Krimpen, voormalig directeur van de Kunsthal bestempelde het plan als “Je reinste barbarij!”.

BEELDEN OP DE SLOOD

Peter Jansen, *Dekbed* (1982), metrostation Dijkzigt © RD

HET DEKBED IN DIJKZIGT

Metrostation Dijkzigt is genoemd naar de omliggende wijk en het nabije academische ziekenhuis (dat inmiddels het Erasmus MC heet), en is volledig ondergronds. Vanaf een vide kijkt de reiziger uit op de ondergelegen sporen. In 1982 werd het station opgeleverd, en voor de behandeling van

de schuine wand tussen de vide en de perrons werd een ontwerp gekozen van Peter Jansen. Het werk, dat bestaat uit twee gespiegelde witte reliëfs met organische vormen – als lichamen onder een laken, refereert aan omgewoelde ziekenhuisbedden. Het kunstwerk moest medio 2015 he-

laas verwijderd worden in verband met de brandveiligheid. Maar kunstenaar Peter Jansen kreeg van de RET opdracht voor een nieuw kunstwerk. In het voorjaar van 2016 wordt *Flat Earth* opgeleverd, een enorme fotocollage.

THE CAPE OF GOOD HOPE

Nieuwsgierig kijken SIR en BKOR naar kunst in de openbare ruimte van andere steden. Fred de Vries maakte een tocht langs street art in zijn woonplaats Kaapstad.

Door Fred de Vries (tekst)
en Debra Roets (beeld)

VOICEMAP APP

Daar sta je dan, in Page Street in Woodstock, aan de voet van Devil's Peak, met je mobieltje en je gedownloade *Voice-Map app*. Een stem in je koptelefoon vertelt over een "grote muurschildering van het gezicht van een jongen". Er gaan drie verhalen verborgen achter dit kunstwerk, vervolgt hij. Een ervan betreft een vrouw van bijna 92, die uit haar huis gezet dreigde te worden omdat ontwikkelaars hun oog op het pand hadden laten vallen. De muurschildering kwam vervolgens op haar huis als een protest tegen de nakende verkoop, een protest tegen gentrificatie in deze Kaapse wijk.

De eigenaar schijnt eigenhandig de
bulldozer bediend te hebben, de
ultieme fuck you...

Het maakte geen indruk op de ontwikkelaars, want in plaats van een geschilderd jongenshoofd staren wij nu naar een golfplaten afrastering, waarachter bouwvakkers bezig zijn de laatste resten van het huis met de grond gelijk te maken. De eigenaar schijnt eigenhandig de bulldozer bediend te hebben, de ultieme *fuck you*...

"Ja, dat is het probleem met een tocht langs *street art* hè. Het verandert allemaal razendsnel", zegt Iain Manley van het *VoiceMap* dat dankzij vernuftige interactie tussen mp3 en GPS de route heeft vastgelegd, zodat je al lopend via je mobieltje informatie krijgt over wat je ziet. De overige hoogtepunten van de Woodstock Street Art Tour bestaan gelukkig nog wel, zodat we al wandelend kunnen kijken naar het bij vlagen imposante werk van kunstenaars uit onder meer Oekraïne, Brazilië, Engeland, Duitsland, China en Zuid-Afrika. Een hoogtepunt is de *Red Hand* boven kruidenier Cassiem, met vinger die bezwerend naar een Palestijnse vlag eronder wijst. De vlag dateert uit 2006, de hand uit 2013. Ze werden gemaakt door de lokale kunstenaar Muhammed Sheik Rahiem a.k.a Rashied, die in juni dit jaar bij een brand in de naburige Albert Street om het leven kwam. Hij woonde naast een junkenpand, dat er nu zwartgeblakerd nog afschrikwekkender uitziet en het territorium is van de Young Gifted Boys, een van de drie bendes die in Woodstock opereren.

OUDEST SUBURB VAN KAAPSTAD

Boven de deur van het drugshol is een banier met 'Woodstock' geschilderd, een klein werk van een van de beroemdste Zuid-Afrikaanse graffitikunstenaars, Faith 47, wier zoon (Jack Fox) en ex-partner (DALeast) als *street artists* eveneens goed vertegenwoordigd zijn in Woodstock. De in China geboren DALeast maakt wonderbaarlijke, grote, dynamische werken van dieren die uit loodgrijze slierten metaal lijken te zijn gemaakt.

Lange tijd midden Kapenaren en toeristen Woodstock – te link. Maar inmiddels is het hier overdag veilig en kun je lopend wat van de sfeer opsnuiven. Woodstock is de oudste suburb van Kaapstad, en daarmee van Zuid-Afrika. Het ligt niet ver van het Kasteel van Goed Hoop dat de Nederlandse VOC hier eind zeventiende eeuw liet bouwen. Het doet denken aan Brooklyn eind jaren negentig, diezelfde botsing

van *working class*, drugsbanden, werkloosheid, nieuwe immigranten, kleine criminaliteit en jonge, ondernemende nieuwkomers die op zoek zijn naar betaalbare woon- en werkplekken niet te ver van de stad. Waar in Brooklyn de oorspronkelijke bewoners vooral Pools en Joods waren, zijn ze in Woodstock met name gekleurd en moslim.

Waar in Brooklyn de oorspronkelijke
bewoners vooral Pools en Joods
waren, zijn ze in Woodstock met name
gekleurd en moslim.

Net als Brooklyn stelt Woodstock op het eerste gezicht weinig voor. De wijk ligt ingeklemd tussen twee drukke verkeersaders die vanuit het centrum van Kaapstad als een zijdelingse V uiteen wijken, met aan weerszijden kleine industrie en groothandelsbedrijven. Ze worden met elkaar verbonden door smalle straten met vaak vervallen huizen die doen denken aan Victoriaanse *terraced* buurten in Engeland. Ooit had Woodstock een strand, maar dat moest al snel plaatsmaken voor een haven, en ooit heette het Papendorp, vernoemd naar de Utrechtse *settler* Pieter van Papendorp. Maar toen de Hollanders in 1806 door de Engelsen bij Blaauwberg verslagen werden was het gedaan met de Nederlandse hegemonie. Papendorp werd herdoopt als Woodstock, vernoemd naar het bij het vissersvolk populaire Woodstock Hotel. Het was een uitgaansbuurt zonder straatverlichting. Buitenlandse zeevaarders schaterden bij de aanblik van Woodstock inwoonster Saartjie Baartman, een 'Hottentot' vrouw met een enorm achterwerk dat zij tegen betaling liet zien. In 1810 werd Baartman een freak attractie in Londen en later Parijs, de Hottentot Venus. Een ander triest dieptepunt in Woodstock is de *Treaty Tree*, waar vroeger slaven werden verhandeld en opgehangen.

Een meisje in Wright Street, hoofdkwartier van de Hard Livings, wilde graag een poes. En die kreeg ze, een enorme paarse poes rond het raam.

wilden zien. Een meisje in Wright Street, hoofdkwartier van de Hard Livings, wilde graag een poes. En die kreeg ze, een enorme paarse poes rond het raam, die zo weggelopen leek uit een meisjeskamer, gemaakt door de New Yorker Cern.

De meeste muurschilderingen dateren uit de periode 2009-2012. Daarna verkocht Kirschenbaum de oude fabriek voor ongeveer 2 miljoen euro aan ontwikkelaars, die er flink de bezem door haalden. Woodstock Industrial Centre werd omgetoverd tot Woodstock Exchange en het gros der oude huurders verdween. De donkergrijs geverfde Woodstock Exchange is nu *hipster central*, met de Rosette Roastery, het Bicycle Café, een bebaarde kapper, designwinkels, een *creative hub*, een filmschool en een yoga studio.

GENTRIFICATIE

Gentrificatie is in Woodstock een heet hangijzer en maakt onvermijdelijk slachtoffers. Een groot aantal Woodstock-bewoners kon de huur niet meer opbrengen, of zag hoe hun huis plaats moest maken voor flats. Velen zijn terecht gekomen in 'blikkiesdorp', een nederzetting van golfplaat, dertig kilometer verderop. De nieuwe graffiti heeft vaak een anti-gentrificatie boodschap. Zo spotten leden van Tokolos Stencil Collective 'gentrinaaiers' op de muren van 'de uitbuiters'. "*The GENTRINAAIERS of Woodstock are an unstoppable tsunami of urban renewal destroying any semblance of vibrancy and authenticity in its path - unstoppable that is unless the community fights back*", schrijven ze op hun website.

Kirschenbaum, inmiddels eigenaar van zes panden, waaronder Side Street Studios waar kunstenaars nog steeds goedkoop een ruimte kunnen huren, haalt zijn schouders op. Gentrificatie is onvermijdelijk, en de buurt is er enorm door opgeknapt. "Het is nu een stuk veiliger. Je zal altijd gevallen houden van verkrachting en beroving, maar het is allemaal veel minder agressief." Het enige wat hem zorgen baart is dat de gemeente sinds 2010 strenge wetgeving rond graffiti is gaan toepassen, officieel om *gangstertagging* tegen te gaan. Toestemming om een muurtje op te fleuren en Woodstocks slums hun sprookjesachtig karakter te geven kan maanden duren, zegt Kirschenbaum. Zijn *artists-in-residence* blijven doorgaans maar twee weken, niet genoeg voor een *piece*.

Onderwijl verdwijnen langzaam maar zeker ook de oude werken. Een van de hoogtepunten was altijd een enorme schildering die Faith 47 zes jaar geleden in drie dagen in Gympie Street (uitvalsbasis van de Young Gifted Boys) maakte: de vijf letters van haar naam in zwart en wit, metershoog en meterslang, met daarin geplakt posters met oude krantenkoppen. *Muggers are back* lezen we. En *Govt fails poor* en nog maar gedeeltelijk leesbaar *Boy (11) stabbed 14 times at school*. De *piece* is inmiddels half overgeschilderd, afgebladderd en bijna verdwenen. *The Cape of Good Hope* noemde ze het.

Fred de Vries is schrijver. Hij woont en werkt in Kaapstad en publiceerde onder andere *Afrikaners. Een volk op drift* (2012). Debra Roets is fotograaf. Zij woont en werkt in Kaapstad.

‘BEELDEN WILLEN MEESPELEN IN DE STAD EN NIET ALLEEN MAAR MOOI OF LELIJK STAAN TE WEZEN.’

(Kunstenaar Gust Romijn, 1963)

‘Het paard op het dak! Straks zullen bezoekers van Rotterdam elkaar vragen: heb je het paard op het dak al gezien?, net zoals bezoekers van Parijs vragen naar de Arc de Triomphe en die van Brussel naar het gerenommeerde manneke’.

(Dagblad *De Tijd*, 8 augustus 1951, over het *Twentsch Ros* van Cor van Kralingen op het dak van de Twentsche Bank aan de Blaak)

‘IK VOEL DE BEHOEFTE OM OP AL DIE TROOSTELOZE, GROTE, GRAUWE VLAKKEN GRIJS KLEUR EN INGRIJPENDE VORMEN AAN TE BRENGEN’.

(Kunstenaar Louis van Roode, 1954)

‘Dit beeld zou niet misstaan in een klein Frans provincieplaatsje na de oorlog van 1870. Maar in het Rotterdam van de 20ste eeuw is voor een dergelijk monument geen plaats’.

(Havenbaron en kunstverzamelaar Ludo Pieters over *Ongebroken verzet* van Hubert van Lith op de Westersingel, 1957)

‘WAT EEN VRESELIJK BEELD! WE WILLEN EEN KLOEKE MARINIER IN GEVECHTSTENUE, EEN STRIKT MODEL, TOT DE PATROONTAS TOE!’

(Commandant Korps Mariniers over het monument *Il Grande Miracolo* van Marino Marini op de Pleinweg, 1958)

‘Al die kastjes op elkaar. Nergens een verrassing in de stad. Ik wil de verrassing terugbrengen.’

(Kunstenaar Gust Romijn, 1963)

‘EIGENTIJDSE SCULPTUUR TE MIDDEN VAN HET STADSGEWOEL. DIT IS HET MIRAKEL VAN ROTTERDAM. HET MIRAKEL WAAR- OVER DE GANSE KUNSTWERELD ZICH MET JALOEZIE VERHEUGT’

(NRC-criticus Cees Doelman, 1961)

‘HET GENIALE BEGIN VAN DE ROTTERDAMSE BEELDENCOLLECTIE IS TE DANKEN AAN EEN ZAKENMAN VAN UITZONDERLIJK FORMAAT: GERRIT VAN DER WAL VAN DE BIJENKORF’.

(Wethouder Nancy Zeelenberg, 1960)

SCULPTURE
INTERNATIONAL
ROTTERDAM

Een uitgave van
Sculpture International Rotterdam
(SIR) en Beeldende Kunst &
Openbare Ruimte (BKOR)

